

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

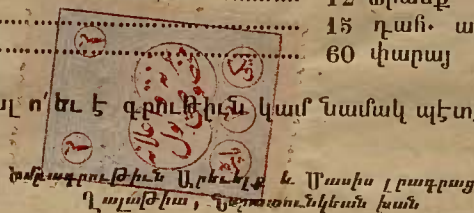
ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	Օրագիր և լրագրութիւն.....	Մ. Ն. ՆՈՐԻԿԵԱՆ
ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ	Երկրագործի դերն, իւր վիճակն և դարձանքը...	Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ	Ռուսք և Անգլիացիք ի կեդրոնական Ասիա.....	
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	Խնդրութիւն և խորհողն.....	Յ. ՍԵԹԵԱՆ
ՆՈՐԱՎԷՊ	Որո՞ւ ժառանգութիւնը (ՔՍԱՎԻԷ ՄԱՐՄԻԷ) թարգմ.....	Լ. ԵԱԶՄԱՃԵԱՆ
ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ	Տե՛հ ի Պօ՛տան.....	Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ
ՔԱՂՈՒԱԾ ՔԱՐԻ ԼՐՈՅ	Արտաբն, Ներքին, Ազգային.....	Մ. ՉՈՊԱՆԵԱՆ
ՍԻՄՕՆԷ ԵՒ ՄԱՐԻ	(Կղայիէ տը Մոնթէբէն) թարգմ.....	

ՊԱՅՄԱՆ Ք ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ.....	տարեկան.....	Կէս ոսկի Օսման.
».....	վեցամսեայ.....	Քառ » »
Գաւառներ.....	տարեկան.....	Կէս » »
Օտար քաղաքներ.....	».....	12 ձրանք
Թղթատարութեան ծախք ».....	».....	15 դահ. արծաթ
Մէկ թերթին գինն է.....	».....	60 փարայ

Մասիսի խմբագրութեան վերաբերեալ ո՛րեւէ գրութիւն կամ նամակ պէտք է ուղղել առ

Խմբագրութիւն Արեւելք և Մասիս լրագրաց
Ղալաթիա, Շրջապատուող խան

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒԵԼՔԱԼՐԱԳՐՈՅ

1885

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴ

ՄԱՍԻՍԻ բաժանորդները թերթ 2 ՊԻՏԻ ՍՏԱ-
ՆԱՆ յառաջիկայ Օգոստոս 1 է վերջ էլեկենց
բաժանորդագիրը չ'իլուծան հասցնել առ Տնօրէնու-
թիւնն մինչեւ նոյն թուական :

ԱՅՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴՔ որոց պայմանագրամը կը լրա-
նայ Օգոստոս 1 ին, պարտին նորոգել զպն անյա-
պաղ, եթէ չ'են փափագիր որ թերթերու առաքու-
նը հատուի :

Տարեկան բաժանորդագիրն է

ԳԱԻԱՌԱՅ համար, *69 72 հանդերձ թղթատա-
րութեան ծախիւք :

ՕՏԱՐ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ համար, 15 ֆրնք. նոյնպէս .

ՊՈՒՍՈՅ համար կէս Ոսմ. առանց թղթա-
տարութեան ծախուց :

Գաւառաց եւ Օտար երկիրներու համար
վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չ'կայ :

ԴԵՐԱՄԱԿԱՆ

ՂԱԼԱԹԻՈՅ ՊՈՐՍԱ

Ղալաթիա, 19 Յուլիս

ԸՆԹԱՅՔ ՓՈԽԱՆԵԱԳՐՈՅ

3 ամիս (նորայի վրայ պանքայի)	444
3 » » (վճռկնկն)	440 5/8
3 » Բարիի » (պանքայի)	22 72 1/2
3 » » (վճռկնկն)	22 80

ԸՆԹԱՅՔ ԱՐԺԵԹՂԹՈՅ

Օսմանեան Քոնսոյիտի

Դահեկան

Երեկ երեկայ քոց. (Միաց. Ը. Սէրի	47 34
Պորայի գոցուելէն վերջը »	47 33
Բերայի մէջ »	47 34
Աւաւոտուն բացուեցաւ »	49 34 1/2
Բարձրագոյն գին »	47 34
Նուազագոյն »	47 34 1/2
Կէս օրին »	— —

Փոխառութիւն 1858) A. Սէրի Գ. Կ. Ա. Ո. 32	
» 1862)	
» 1860)	
» 1863) B. » 48	
» 1872)	
» 1865)	
» 1869) C. » 47 33	
» 1873)	

ԻՆԻՖԻԷ ԵԳԻՍՏԱԿԱՆ

Երեկ երեկուն գոցուեցաւ	72 25
յաւառուն բացուեցաւ Գ. Կ.	73 25
Կէս օրին	73 25

ԲԱԺԱՆՏՈՒՄՔ

Սօրիթէ Ժէնէրալ	Գ. Կ. Անգլ. Լ. Բ.	3 25
Գրէտի Ժէնէրալ	» Բ. Օսմ. »	6 30
Պանք տը Գոնս	» » » »	4 28
Սոս. Շանի Է վալէօր .	» » » »	3 28
Թրամուէյ	» » » »	295
Բուժէիի երկաթուղի	Ֆր.	42 75
Օպիկատիւն տը Բրիտիթէ	»	—
Բաժնեթուղթ Լաւրիօմի	»	60

ԸՆԲԱԳՔ ՂՐԱՄՈՅ

Օսմանեան ոսկի	ղրշ. ...	400 25
Փրանքնոց	» ...	88
Անգլիական ոսկի	» ...	110 23
Բօլ Իմրէրիալ	» ...	90 16
Գրիմից	» ...	51 20
Ռուպի թղթագրամ	» ...	9 7
» արծաթ	» ...	89 20
Ֆիօրին	» ...	8 35
Մէճ. արծ. (տարք.)	» ...	108 4
Վեցնոց	» ...	102 33
Հինգնոց	» ...	102 30
Մէթալիք	» ...	98 20
Պղինձ	» ...	—
Բոյթագրամ	» ...	—

ԵՐԿՐԱԿԱՆ ՊՈՐՍԱ

Լաւոտն, 30 Յուլիս, ժամ 5 վայր. 45 երեկոյ

Անգլ. քոնսոյիտէ	99 11/16
Օսմ. » Սէրի Գ. բացուեցաւ	46 1/4
» » » գոցուեցաւ	46 1/4
» » » Ա. »	34 1/2
» » » Բ. »	48
» » » Գ. »	46 1/4
Օթօման 1874	69
Փոխառութիւն 1877	82
Պանք Օթօման 1873	44
Ռուսական փոխառ. 1873	92 3/4
Եգիպտական միացեալ (Իւնիֆիէ)	63 3/8
» առանձն. (Երիվիլէթիէ)	87
Տայրա Սանիէ	63
Տօմանիալ (փոխառ. Բօչիլա)	84
Հունգարական պարտաթուղթ 40/0	— —
Փոխառութիւն Բարիգի վրայ	— —

Վ. Իէննա, 30 Յուլիս, ժամ 4 երեկոյ

Փոխառութիւն Լաւոտնի վրայ	120 40
Օսմանեան երկաթուղի	20 70
Բարիգ, 30 Յուլիս, ժամ 3 վայր. 45 երեկոյ	
Ֆրանսական Ռանթ 4 1/2 0/0	110 47 1/2
» » 3 0/0	81 15
Օսմանեան քոնսոյիտէ Սէրի Գ. բացուեցաւ	46 40
» » » գոցուեցաւ	46 40
» » Սէրի Բ. »	48 —
» » Գ. »	46 30

Մ Ա Ս Ի Ս

ՇԱԲԱԹ ԱԹԵՐԹ

Ա.Զ.Գ.ԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

34 ՌԴ ՏԱՐԻ

1885 ՅՈՒԼԻՍ 20

ԹԻԻ 3779

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՊՈԼԻՍ, ՇԱԲԱԹ 20 ՅՈՒԼԻՍ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ

ԵՒ

ԼՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ե.

(ՏԵՔՏ- 5776)

Պրանսական մամուլը վրայ մեր տեսութիւնն ընդհատելով կ'անցնինք այսօր Աւստրո-Հունգարիա:

Ամբողջ Ներսիսի մէջ գուցէ Աւստրիոյ մայրաքաղաքն առաջինն է ուր լրագրութիւնն իբրեւ գործ ամենալաւ կերպիւ կը տնօրինուի: Մամուլն հոն կատարեալ արուեստ մը դարձած է քաղաքական, ընկերական եւ գրական կիրքերն անուցանելու. ծովու նման ալեծուսի, վիէննական մամուլը կը յուզի, կը զայրանայ, կը մռնչէ, ո՛րքան ալ թերթեւ ըլլայ փչող քամին:

Կուսակցութեանց տարբեր գոյները անդրադարձնող թերթեր կան, բայց չկայ պայքար անոնց միջեւ. անձնականութիւնք իսպառ տարագրուած են վիէննական թերթերէն, եւ այս միայն բաւական է աւրստիական մամուլը շատերէ վեր գասելու:

Մեծ թերթերն առանց բացառութեան կը վերաբերին ընդդիմադիր կուսակցութեան, այսինքն ողատական են. բայց իրենց յարձակումներն եւ քննադատութիւնք լաւ կը լուծուած են եւ չափաւորութիւնը զիրենք կը պահպանէ օրէնքի խտութիւններէն, թէեւ ո՛չ ամէն ատեն: Քաղաքական

ու ամենօրեայ թերթերու առաջիններէն մին եղաւ Ostdeutsche Postը. հիմնադիրը՝ Բոլանտա, իւր ձեռքին ներքեւ պատրաստեց արդի լրագրագետաց կաճառը: Այս թերթը դադարած է: Presse երկար ատեն կարեւոր օրագիր մ'եղաւ. Ձանկ՝ անոր խմբագիրը, քիչ ատենէն բաւական հարստութիւն դիպեց: Ժիւարտէնի նման մարդ մ'էր սա. օրը նոր, կարծիքը նոր իրեն համար: Այժմ կէս-պաշտօնական թերթ-մ'է, իւր նախկին կարեւորութիւնը կորուսած: Իւր միակ ատելութիւնը Պրանսայի հանրապետութեան դէմ է: Պ. Թրուքուս, դիւսաւոր խմբագիրներէն մին, նշանաւոր հանդիսացած է Բեռլինի Լ. Զ. Բ. մէջ գրած նամակներով:

Ֆրէյ-Պրէս-Է կէս-պաշտօնական թանձր յօդուածներ կը հրատարակէ անհասկնալի շատ մահկանացուաց: Կիւսթավ Հայն միլիտնատէր. պարոնին ստացուածքն է այս թերթ: Պարոնութեան տիտղոսն ստացած է արքունիքը չղջցորթելով եւ միլիտնները ծանուցումներով:

Neue Freie Presse ըստ ամենայնի մեծ թերթ մ'է. շատ նպաստած է երկրին մէջ ձեռնարկները քաջալերելու եւ գործոց մը զուտ տալու: Հիմնադիրներէն մին՝ Էթիէն, Պրանսացի էր:

1870-71ին Բաւէն նախ Գերմանիոյ կողմը բռնեց եւ Նաբոլէոն Գ. ի դէմ գինուեցաւ: Հանրապետութիւնը երբ հաստատուեցաւ ի Պրանսա, բարեկամացաւ ժողովրդին հետ եւ Գերմանիոյ ինչ ինչ յաւակնութեանց ընդդիմացաւ: Պրանքո-Բրուսիական պատերազմին առաջին շրջանին մէջ Բաւէն 6000 բաժանորդ կորոյս: Էթիէնի մահուանէն ետքը այս թերթը չփոխեց իւր քաղաքական սկզբունքներն. ինչպէս յառաջագոյն

նոյնպէս վերջն ալ ազատական կուսակցութեան եւ Աւստրո-Պրոսական միութեան պաշտպան մնաց։ Ֆրանսական մտաւոր արտադրութեանց ներածող թերթն է սա երկու գերմանական պետութեանց մէջ։ Շատ կը գովեն ասոր գրական մասի խմբագրութիւնն ընող Պ. Հիւլօ Ուիթմանը, Փրանսական ծագումէ, իւր գրչին բազմատեսակ կատարելութիւններուն համար։ աս' է նաեւ Ֆլէմիշ վիէննական թղթակիցը։ Բռնէ ամէն օր երկու անգամ կը հրատարակուի 30,000 օրինակ։ Շատ ակորթիւ կը կարգացունին անոր Viennener Spaziergange Վիէնական պարտէզները, ոյք հանճարեղ Ջպիմէօի գրչին արդիւնքն են։ Ամէն քաղաք իւր թղթակիցներն ունին Բռնէ եւ կարեւոր օգնականներ։

Գրեթէ համակարծիք օրաթերթ մ'է նաեւ Նեյե Վիէնէ թափալթ. միայն Նեյե Ֆրայե Բռնէ մշակեալ մտքերու համար գլորուած է, բայց վերջինը փոքր քաղաքացիներու, խանութպաններու եւ արհեստաւորներու համար, հետեւապէս այս թերթին խմբագրութիւնը կամ ոճը իւր զանազանութիւններով ամէն ճաշակի կ'ուզէ յարմարիլ։ Տնօրէնը Մօրիս Ձէրս տարին 40,000 Փիօրին կ'ստանայ։ Իսկ խմբագիրներուն մէջ ամենէն մտացի եւ նշանաւորը համարուած է Սիլիզիմոն Շլէսինկէր։ Այս թերթ 40,000ի չափ կը տպուի ամէն օր։

Մեծամեծաց հաճելի թերթն է Ուալթեր-լանդ, որ սակայն շատ քիչ թերցող չունի, ոչ ալ ազդեցութիւն հանրային կարծեաց վրայ։ Հակահրէական թերթ մ'է. գրողները նշանաւոր մարդիկ չեն, բայց թերթը լաւ խմբագրուած է։

Տայէ Չայնիշ շատ կը կարգացուի գաւառներու մէջ։

Illustreites Extrablatt երկու օրն անգամ մը կը հրատարակուի պատկերազարդ. ժողովրդեան համար գրուած է. շատ կը գովեն այս թերթ իբրեւ հրահանգիչ, որ կը նպաստէ կ'ըսեն կրթութիւն տարածելու խոնարհ դասերու մէջ։ Մօրէն Բօլ ամուլ մնացած թերթ մ'է. Թալէ Բռնէ որուն Ֆրանսայի կառավարութիւնն 1870ին վարձ կուտար զՖրանսա պաշտպանելու եւ խրախուսելու համար, այնքան քիչ ընթեր-

ցողներ ունի որ զիւրին է հասկնալ թէ ազդեցութենէ զուրկ թերթ մ'է։ Վիէնէ-Ֆայէ Չայնիշ չորս տարիէ ի վեր հրատարակուիլ սկսած թերթ մ'է. խմբագիրները երիտասարդներ են. խմբագրապետն է Պ. Մօլդաուէր, երիտասարդ այլ խելամիտ։ Վիէնացիք շատ կը սիրեն զինքը, եւ իւր ասպագայն կը խոստանայ հետզհետէ փայլիլ։ Գրական ճիւղի առաջին խմբագիրն է Պ. Կրօսս, որ Բէլլէ կ'ստորագրէ իւր Վիէնական սուրհանդակները։ Իրմէ կը գանգատին թէ Ֆրանսացի հեղինակներուն կ'ուզէ նմանիլ, երբ իւր յօդուածներն ու հաւաքածոյները տալու կ'ենէ։ այս անձ ունի գրած թատերական խաղեր։ Տնօրէնն Պ. Հիմքա Վիէնացի ամենէն գեղեցիկ կնոջ այրն է կ'ըսուի. գլխի մը աստղեր կը պալլէին տիկին Հիմքայի յօնից ներքեւ. այլ Պ. Հիմքա թէ եւ փոքրամարմին ու կարճահասակ, միշտ հորիզոնին վրայ ման կ'ածէ իւր նայուածքներն նոր համաստեղութիւններու ի դէտ։

Վերշապ Չայնիշ, ազատական թերթ, ժողովրդեան համար գրուած է. շատ ընթերցողներ ունի, բայց լաւ խմբագրուած չէ։

Վիէնէ Չայնիշը պաշտօնական թերթ մ'է, եւ պարունակութիւնք են պաշտօնական գրութիւնք։ Ապէլաթօն այս թերթին երեկոյեան տպագրութիւնն է, աւելի ոգեւոր եւ աւոյդ։

Վերշապ հակահրէական թերթ մ'է, որ կը քննէ տնտեսական եւ ընկերական հարցերը այն յարաբերութեանց մէջ որ ունին հակահրէական քաղաքականութեան հետ. քրիստոնէական ընկերվարութեան տեսակէտէն գրուած յօդուածները շատ ուշադրութեամբ կ'ընթերցուին։

Ամենօրեայ մեծ թերթերը չեն հրատարակուիր կիրակի եւ տօն օրեր. ուստի մասնաւոր թերթեր կան շաբաթական որք միայն կիրակի եւ տօն օրերը կ'ենեն. այսպէս Montags Revue, Sonne und Feiertags Courier, Publizistische Blatter, կիրակնօրեայ թերթեր են։ Այս կարգի ամենէն աւելի տարածուած թերթն է Sonne und Montags Zeitung. հրատարակչն է Ադէքսանդր Շարֆ։

Երգիծական թերթ մը կայ Hans Jorgel

Gumvolds kerchen որ թէպէտ կորսնցուցած է այժմ իւր կարեւորութիւնը, բայց ատեն մը չարաչար կը ձողկէր շինականներու տղեղ սովորութիւնները, ազնուապետաց գոռոզութիւնը եւ հարուստներուն ժպրհութիւնը. այս թեր, թին չուրջ 50 տարի խմբագիրն եղաւ Անտոն Լանկէր հռչակաւոր վիպասան եւ թատերերգու հեղինակը:

Վիէննա երկու «Թղթակցութիւն» ունի կամ այս անուամբ թերթեր, մին տպւալ միւսը վիմատիպ. առաջինն է Բօլեթէշ Գօթթօթէշ կարեւոր թերթ մը. տնօրէնն է Լուտովիք Հան, բազմահմուտ, բարեսիրտ եւ սրամիտ մարդ մը: Միւսն է Գօթթօթէշ Բօլեթէշ: 14 տարի է ի վեր գաղղիարէն թերթ մ'ալ կայ Danube, շատ լաւ խմբագրեալ, հիմնարկութիւն Արևմտալ Մածծինի:

Վիէննա բաղմաթիւ երգիծական թերթեր ունի պատկերազարդ. գլխաւորն է Kikereki շատ ժողովրդական, ոճը, պատկերները երգիծական. ամենէն աւելի ախորժելի եւ վերձանելի թերթն է Աւստրոյ-Հունգարիոյ մէջ. Գերմանիա մտնելը արգիւրեալ է Այլեօմ կայսեր եւ Պիզմարք իշխանին վրայ ծաղրանկար շինելուն համար: Պէրլ թատրերգակ ուրիշ հեղինակ մը կը վարէ այս թերթը, որուն տարապայման յաջողութենէն շացած մի քանի մարդիկ Junge Kikeriki, թերթը հրատարակել սկսան, որն որ խեղճ նմանութիւն մ'է առաջնոյն: Մի ուրիշ երգիծական թերթ է Ֆիկուս. հրատարակիչն է հռչակաւոր գերագէտ մը՝ Ուձէն Կուուպէր: Ֆլէշ, Պօմպ, Հոմօթթէշ Պլէթթէր, Գաթթաթթաթթէն, Նեօթթէշ Պլէթթէր վիճաբանելի արժէք մ'ունեցող թերթեր են: Բիթաթթէ Պլէթթէր առանձնական կենաց գայթակղական պատմութիւններով կը սնանի եւ յարգ չունի:

Աւստրոյ-Հունգարական լրագիրներու ցանկ մ'ունինք մեր աչքին առջեւ որն որ իւր տեսակին մէջ իրօք հետաքրքրական գիրք մ'է. երեւակայեցէք փոքրիկ չըջանակներ այս սիւնին մի քառորդ երկայնութեամբ եւ 2/3 լայնութեամբ. այդքան փոքրիկ տարածութեան վրայ կը տեսնենք տըպուած ամենախորք եւ ամենանուրբ, այլ յստակ եւ կատարեալ գրերով գլխաւոր

լրագիրներու առաջին երեսներն ամբողջ գրեթէ ամենն ալ 1882 տարուան լրագիրներէն օրինակուած են: Գերմանական լրագիրը ընդհանրապէս երեք լայն սիւնակներ ունին, իսկ Թրէթթէր Թալպալ եւ Բէլթէր Լօյպ չորս սիւներով կազմուած են: 1872ին հրատարակեալ վիճակագրութենէ մը կը տեսնուի որ 1016 թերթ կը հրատարակուէին այդ երկրին մէջ 14 լեզուաւ. 347 հատը քաղաքական, 642ը ոչ-քաղաքական: Ամբողջէն 600ը Գերմաներէն, 170ը Հունգարերէն, 79ը Չէք, 58ը Լեհ, 50ը Իտալերէն, 22ը Սլաւերէն, 9ը Բուլղերէն, 8ը Ռումէն, 6ը Եբրեւթ, 5ը Սերպ, 5ը Եփրայերէն, 2ը Յունարէն, 2ը Սլովաք, 2ը Ֆրանսերէն: Վիէննա ունէր յայնժամ 340 թերթ. 1871 տարին դրոշմի տուրք վճարող թերթերու թիւը կը հասէր 87,009,500 ի:

Մ. Ն. ՆՈՐԻԿԵԱՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԻ ԴԵՐՆ, ԻԻՐ ՎԻՃԱԿՆ
ԵՒ ԴԱՐՄԱՆՆԵՐԸ

Շուրջ երկու տարի յառաջ երկրագործական տնտեսագիտութեան պարբերական յօդուածներովս, փորձեցի նկարագրել Տաճկաստանի ներկայ տնտեսական կացութիւնն եւ կ'ըսէի թէ պարտինք ծնագրել մեր երկրի մէջ արհամարհեալ այս նուիրական արհեստին, որ ոչ միայն պիտի հարստացնէ եւ երջանկացնէ երկիրն, այլ պիտի բազմապատկէ ժողովուրդն, որոյ թիւն երկրին երկրագործութեան բարգաւաճման համեմատական է: Չեմ ուզեր այս տնտեսագիտական տեսութիւններ կրկին անգամ արագուցանել, միայն կ'ուզեմ հասարակութեան ուշադրութիւնն հրաւիրել երկրագործ դասի ներկայ վիճակին վրայ. ուստի պարտինք սպասել եւ յուսալ շատ բաներ իրի դրական մարդ: Սոքա (երկրագործներն) որք ժողովուրդն երջանկացնելու բարձր պաշտօնն ունին, իրենք երջանկութենէ ամենահեռի դրութեան մը մէջ կը գտնուին, զոր անձամբ քննելու պատեհութիւնն ունեցայ 14 ամսեայ ի հայրենիս այցելութեամբ: Իւր-

եանց այս դառն կացութեան և ցաւակից նոցա իբր արհեստակից ուխտեցի նկարագրել, խօսիլ և գրել ի Պոլիս վերադարձիս և ողբալ ի դիմաց իմ արհեստակցաց. այս խոստումս ու մտադրութիւնս կատարել կը փորձեմ ներկայիւս: Թոյլ տուր ինձ ուրեմն, ագնիւ ընթերցող, որ ջանամ նկարագրել սոցա ազիտղորմ և ընդհանուր վիճակն:

— Այս ժողովրդեան ամբողջ տարուան կերածն է թեւեմաբան ալիւրով պարարտաց տուած սեւ հաց, երբեմն հաճարի կամ դարիի ալիւրով՝ եթէ պարտատէր է և իւր ջրածին առած է ի հաշիւ իւր պահանջի տոկոսին նորա արտադրած ցորենն. պէտք չէ երազել միս կամ կենդանային ուրիշ արտադրութիւններ զորս քաղաքացւոց համար միայն կը պատրաստէ և բացառիկ պարագաներու մէջ կը ձաշակէ. առատապէս կը խմէ իւղն ելած թանն, կը վայելէ ձուարն որ քաղաքացիին համար անորոշելի չէ. խոտեղէններ, սոխն ու սխտորն իւր սովորական կերակուրներն են: Թողունը կերածն. հագածն ցնցոտիներէ կը բազկանայ, բնակութիւնն հողակոյտերու մէջ հաստատուած ծակեր են, վերջապէս իւր այս ամեն զոհողութիւններ շարունակապէս իւր մանկութենէն մինչ ցխոր ծերութիւն կրելով՝ կըրկին կը հեծէ պարտքի տակ. . . : Պարտք ըսի. . . սա երկրագործին հետ կը ծնի բայց նորա հետ գերեզման չերթար, ժառանգական կը մնայ. ամեն տարի խեղճը կը հատուցանէ իւր աշխատութեան արդեանց մեծ մասն, դեռահաս կենդանիներն, ցորենն ու գարին, իւղն ու մեղրն և որք հազիւ կը բաւեն տոկոսին, որ 0/0ին 50-40 է, միայն 1 ամսուան համար: Խնչպէսով ազատիլ կը խորհին այս ծանր լուծէն. իբր դարման մին յընտանեաց (երխտասարդն) պէտք է յղել ի Պոլիս վաստիկելու համար, բայց աշխատող մը սլիտի պակսի. քաջ տնտեսագէտներն կը խորհին ամուսնացնել իրենց որդին եւ ապա զայն զրկել, որով իւր տեղն ուրիշ գերի մեկած կ'ըլլայ աշխատելու համար և թէ նա (երխտասարդ պանդուխտն) կարճ ժամանակէն վերադառնալու փութաբանօք աւելի աշխուժով կ'աշխատի: Եւրոպէն ի Պոլիս հասնելուն, մարդոց կարգին մէջ խառնուելին իրեն համար կարծես բարձր է, կը բաժնէ կենդանեաց աշխատութիւնն կը մտնէ

բեռնի տակն, կը հեծէ առաւօտէ մինչ յերեկոյ, իւր քրտինքներով կ'ողողէ Պոլսոյ սաւայատակներն. . . աստ չունի իւր չորպաձին, բայց նորա ներկայացուցիչին՝ փոխաձին իշխանութեան տակն է, նորա կը յանձնէ վաստակն որ հազիւ տոկոսին կը բաւէ, ապա եթէ իւր հայրն մի զոյգ ծերացեալ եղին տեղ ուրիշ մը գնել, իւր դուստրերէն մին ամուսնացնել, կամայլ ուրիշ անհրաժեշտ պէտքին համար դրամի պէտք ունենայ, չորպաձին այս անգամ սիրով կը նպաստէ սովորական տոկոսով ի հաշիւ պանդխտին. խեղճն ի Պոլիս կը շարունակէ մարդաւանասնային դերն և վերջապէս 5-6 տարիէն պարտքն կը հատուցանէ, ամեն ինչ չի լրացած պարտի դուստր մը պատրաստել իւր վերադարձին համար, մի քանի տարիներ եւս այս նպատակաւ կ'աշխատի և ահա ժամ է վերադարձին. սորա պանդխտութիւն շատ կարճ էր զի շատ եւ շատ են 10 - 20 և 50 տարի պանդուխտ մնացողներ. . . :

— Ներէ, ընթերցող, որ մանրամասնութեանց մէջ մտայ, բայց սիրտս է որ կը մըղէ դրիչս. այս ամենով կ'ուզէի ըսել թէ այս դասն իրենց դրամագլխով, կենդանեօք և ընտանեօք, շարունակ կ'աշխատին, ամեն կարգի դրկողութեամբ և երբէք իրենց վիճակ չի բարելաւիր: Աւստիկ հաշիւ մը ուղադրութիւն, կը խնդրեմ սոցա ամենաթշուառ գոնէ հարիւր ոսկւոյ դոյք ունի, հաշուելով իւր հողերն, կենդանիներն, դործիներն, բնակարանն եւ. արդ, փոխանակ իւր դրամագլխին երկրագործութեան մէջ գործածելու եթէ տոկոսի տար, գոնէ տարին տասը ոսկի շահ կ'ստանար և եթէ ինքն ալ ընտանեօք հանդերձ ուրիշ մը ծառայէր, տունց դրամական վարձատրութեան գոնէ լաւ սնունդ մը, յարմար հագուստ մը եւ բնակարան մը կրնար ունենալ, մինչդեռ առաջին սրարագային մէջ իւր դրամագլխին երկրագործութեան մէջ գործածելով եւ ինքն ալ չարաչար տարին 12 ամիս շարունակ աշխատելով ո'չ թէ տասը ոսկի շահ, այլ լաւ սնունդ, բնակարան և հաղուստ իսկ չէր կրնար ունենալ: Մի և նոյն բանն կ'անցնի հինգ հարիւր ոսկիի դրամագլխով միջակ երկրագործաց համար:

— Ուրեմն կա'մ երկրագործներ ձգելու են

իրենց արհեստն որ քաղաքացիին գերութիւն մ'է եւ ձեռնարկեն ուրիշ գործի մը, կա'մ գաղթեն այս երկրէն և կա'մ աշխատելու է փոխել երկրին ներկայ գրութիւնն որոյ վնաս սակարութեան հետեւանքները կը կրեմք այսօր: Առաջինք մեր երկրի անկման և փրկման կ'առաջնորդեն. ուրեմն դիմենք երրորդին, դարման տանինք իրաց վիճակին, զի վտանգը մերձ է քանի որ երկրագործութիւնն երթալով կը փճանայ, ուրիշ այնչափ մեծ յոյսեր պարտինք ունենալ: Այս ցաւալի իրողութիւն ամենուս ծանօթ է, քըննենք ուրեմն թէ ո՞րք են մեր երկրի երկրագործութեան բարգաւաճման արդէլքներն և պէտքերն:

Ա. Երկրագործութեան զարգացումը. — Այս նշանակալի գոտի արհեստագետութիւնն եւ ղեկավարութիւնն Եւրոպիոյ մէջ զիտունեարու և հարուստներու բաժինն համարուած է, որոց առաջիններն իրենց հմտութեամբ նորանոր մեթոտներ, մշակութեանց եղանակներ և գործիներ ու մեքենաներ կը հրահարեն, երկրորդներն իրենց հարստութեամբ զայն կը գործադրեն և հասարակ մասն արդէն բաւական ուսեալ է նոցա հետեւելու. իսկ աստ մեր երկրին մէջ տղէտաց և խեղճերու միակ բաժինն համարուած է, նոցա յանձնուած է երկրին հարստութեան և երջանկութեան ղէկն, և քանի որ այդ կարգի ղեկավարներ ունինք՝ ի՞նչպէս կրնանք յառաջանալ: Մօլ երեւելի երկրագործն կ'ըսէ. «Եթէ էս դաս մը փառքուրդ որ աւելի ուսման էլ էրօրէն այն ալ երկրագործ դասն է». ո՞րչափ հեռի մեր երկրի ներկայ համոզումէն. ուրախ եմ որ այդ կարեւոր արհեստի դասաւարակութեան պէտքն սկսած է մեր երկրի մէջ և կառավարութիւնն երկրագործական վարժարաններ բանալու վրայ է, բայց մենք ամեն ինչ կառավարութենէն սպասելու չենք. ինչո՞ւ մեր վանքերու հոգերու վրայ չենք ուղեր վարժեցնել մեր խեղճ երկրագործաց զաւակներ, նոցա գլխաւ կարգելով ուսեալ երկրագործներ, որոց թիւն երթալով կ'աւելնայ . . . Մեր այս նպատակաւ հաւաքեալ գումարներ անգործութեան դատաւարտուած են . . . :

Բ. Երկրագործական դրամադրութիւն. — Երկրագործն ամեն արհեստաւորներէ աւելի փոխառութեանց պէտքն կ'զգայ: Եւրոպիոյ

մէջ մասնաւոր դրամատուներ կան երկրագործաց օգնելու, իրենց հոգերու երաշխաւորութեամբ և հատուցման ամենադիւրին միջոցներով և նուազ շահով (զի հոգերն հաստատուն գրաւներ են): Մեր երկրի մէջ այս կարգի հաստատութեանց չգոյութեան համար երկրագործք ստիպեալ պարագայից մէջ միայն մեր երկրի դրամատեարց կը դիմեն, որոց խստապահանջութիւնն և փոխառութեանց վնասակար արդիւնքներն արդէն քննեցինք. . . աւասիկ մի կարեւոր և անհրաժեշտ պէտք որոյ մասին արդէն քանիցս գրած եմ կանխաւ. եթէ հայ դրամատեարց միութիւն մը այսպիսի հաստատութեան ձեռնարկէ, ոչ միայն երկրին մեծ ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլան, այլ նաև իրենց քսակաց մեծապէս կը նպաստեն. պիտի գայ օր մը և այն ալ հեռի չէ, որ Եւրոպացին մեր այս պէտքն լեցնելու համար հաստատութիւններ ունենայ մեր բնագաւառին մէջ և այն ատեն կրնանք երեւակայել մեր վնասներն . . . :

Գ. Հաղորդակցութեան միջոցներ. — Ճանապարհներ և երկաթուղիներ երկրագործութեան օժանդակներն և նորա ծաղկելուն նպաստողներն են. կառավարութիւնն և և ժողովուրդն լաւ զգացած է զայս, ճանապարհներ օր ըստ օրէ կը շինուին, բայց երկաթուղեաց համար կ'առավարութեան ներկայ վիճակն չի ներեր, ժողովուրդն ալ արդէն ամեն ինչ կառավարութենէն յուսալու յոռի դրութեան մէջ կը գտնուի, ինչ որ արդար չէ. Եւրոպիոյ երկաթուղեաց ցիւցն աւելին ժողովրդական ընկերութեանց. կը վերաբերի մենք ալ ունինք մեր դրամատէրներն որոց բաժինն է այս, որով թէ՛ իրենք կը շահին և թէ՛ նպատած կ'ըլլան երկրին յառաջդիմութեան:

Եւրոպացիք պատրաստ են մեր այս պէտքն եւս լեցնելու, բայց տակաւին կըրնաք երեւակայել քան ես կրնամ գրել այն ամեն ազնտալի հետեւանքներ որ կրնան յառաջ գալ և որոց օրինակներ բխբաւոր են աշխարհի թատերաբեմին վրայ, և որոց առաջն առնելու համար բարեխնամ կառավարութիւնն ամեն միջոցներ ի գործ կը դնէ:

Դ. Գործեաց թերութիւն. — Այս մասին

շատ գրելիքներ կան, բայց ես միայն առայժմ կ'ուզեմ մի քանի գործեաց թերութեան կամ չգոյութեան աղիտըրմ տրգիւնքներն պարզել հոս: Սերաստիոյ գաւառին պտղաբերութիւնն ամեն ոք կը խոստովանի. ես անդը հասնելուս հողերու և կլիմայի տեսական վիճակն քննելով՝ եղբրակացուցի թէ եթէ երբէք պէտք եղած խնամքն տրուէր մինչև մէկին 20 պիտի կըրնայինք արտադրել: Բազմաթիւ երկրագործաց ըրած հարցութիւնովս տեսայ թէ առ առաւելն 1 առ 5 միայն կրնան ստանալ, ուրեմն ո՛ւր կ'երթայ մնացեալ կէսն. կը պատասխանեմ: հողն թէպէտ 1 առ 10 կուտայ բայց գործեաց թերութիւններ նորա գոնէ կէսն կը կորսնցնեն: Թող ներուի ինձ որ բացատրեմ:

Թողունք հերկելն որ արօրաց թերութեամբ խիստ անկատար կը լինի և քրննեմք միայն ցածելու, քաղելու, և հաճեցու գործողութիւններն:

Յօժեւ. — Հատերն անխնամ կերպով ձեռօք հողին վրայ նետելով՝ մէկ մասն մակերեւոյթին վրայ կը մնայ և թռչնոց կեր կը լինի, այլք խիստ խորին թաղուելով՝ ծլելէ յառաջ կը փոխն. հատերն խռմբ խռմբ կը գտնուին աստ անդ. և այսպէս իրենց խտութեամբ լոյս չի կրնալով ստանալ կանաչ կը մնան և կը պառկին. այդ խռմբերու միջանկեալ անջրպետներն սլարապ կը մնան և այսպէս կորուստ մը կայ թէ՛ տարածութեան և թէ՛ հատերու: Սերժ. Նաչա. Գործի՛ հատերն գծերու վրայ, իրարմէ հաւասար հեռաւորութեամբ և մի և նոյն խորութեամբ կը թաղէ, որով ամենն կը ծլին՝ առանց փճանալու, հաւասար լոյս ըստանալով որ և է կորուստ տեղի չունենար: Այս գործին օրն՝ 50 արտավար երկիր կըրնայ ցանել:

Քաղել. — Գործեաց անկատարութեամբ հունձերու քաղմամբ, հատերու մի մասն կը կորսուի և նա մանաւանդ բաւական գործաւոր չունենալով եթէ քաղելու ժամանակն անցնի, կորուստն մեծ է: Հնձող մեքենայն օրը 60 արտավար տեղ կրնայ քաղել առանց կորուստի. այս գործին ոչ միայն կը հնձէ, այլ նաև պրակի ձեւով հողին վրայ կը շարէ հունձերն, որոյ մի քանին իրարու վրայ դնելով խուրձեր կը կազմեն: Կան հնձող մե-

քենաներ որք խուրձերն ալ կը կազմեն. բայց զայն գործածելն չեմ հրահանգեր:

Կաճեւ. — Յօրենագրեաց ամենամեծ կորուստն կամենելու գործողութեամբ տեղի կունենայ. մեր երկրի անկատար գործինք լով հատերու մի մասն հողերու մէջ կը մտնան, մի մասն կը փչի, մի մեծ մասն կենդանիներէն ուտուելով թէ՛ իրենց առողջութեան կը վնասէ և թէ՛ հատերու մի կարեւոր մասն կը կորսուի: Կամենելու գործին յարգն հատերէն կը վատէ առանց որ և է կորուստի և խիստ տրագ կը գործէ:

Հոս ակներեւ կը տեսնուի որ այս երեք գործեաց անկատարութեամբ մեր հնձոց կէսէն աւելին կը կորսնցունենք և մեր հողն թէպէտ մեզ 1 առ 10 կը պարզուէ, բայց մենք նորա կէսն հազիւ ձեռք կրնանք բերել, խնամոց և գործեաց անկատարութեամբ:

Այս երեք գործեաց և սոցա չտի կարեւոր ուրիշ երեք փոքր գործիներու միջին գիւններու ընդհանուրին զուգարն մի միայն 200-250 ասկի է: Կ'առաջարկեմ կարող հոգատեարց որ այս փոքր զոհողութիւնն ընեն ի շահ իրենց գործին և քաւիին և որով երկրին յառաջդիմութեան նպաստած կ'ըլլան, զի բաւ է մի քանիին օրինակն ժողովուրդն համոզելու և ունենալ ջանալու համար: Ամեն գիւղէր ընկերութեամբ պիտի կրնան ունենալ այդ ամէն գործիներն, որք ամբողջ գիւղին աշխատութիւնը պիտի կրնան կատարել: Եւ կարելի է որ մեր երկրի երկաթագործներ կարողանան այդ գործեաց նմաններն չինել և աւելի աժան գնով եւ այսպէսով նպաստած կ'ըլլանք թէ՛ երկրագործութեան եւ թէ՛ երկաթագործութեան, ի մի բան՝ մեր երկրի շահուն:

Գաղա-Գիւղ, 7 յուլիս Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՌՈՒՍԲ ԵՒ ԱՆԳԼԻԱՅԻՔ

Ի ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԱՍԻԱ

Այս խորագրոյն ներքեւ ուշադրութեան արժանի յօդուած մը կը գտնենք «Ռեվիւ ֆոն թամբօրէն» չանդիսի վերջին թուոյն մէջ:

Յօդուածագիրը՝ Պ. Էտուար Նիքոլա, պատմա-

կան կարեւոր ծանօթութիւններ կուտայ՝ Ռուսաց եւ Անգլիացոց ի վաղուց անտի կերպր. Ասիոյ մէջ ունեցած շահերուն վրայ եւ այդ նպատակաւ թէ՛ դիւանագիտական ծանրով եւ թէ՛ զինու. զօրութեամբ իրարու դէմ անոնց յաճախակի ի գործ դրած միջոցները կը յիշէ :

Որչափ հնար է, Բանացիք այդ յօդուածէն քաղուած մը ներկայել մեր ընթերցողաց, ըստ որում ինդիւրն՝ թէպէտ պատմական տնցելոյ մը կը վերաբերի, սակայն ժամանակակից նորութիւն մը կը շօշափէ անոնց համար որք քիչ շատ հետաքրքրութեամբ կը հետեւին քաղաքական արդի անցից :

Ա.

Արեւմտեան եւ Ազդրոնական Ասիոյ մէջ երկու մեծ պետութիւնը կիջ գտնուին դէմ յանդիման, Ռուսք եւ Անգլիացիք : Մին իւր տիրապետութիւնն հաստատած է ամենահարուստ եւ արգաւանդ երկիրներու մէջ, իսկ միւսը՝ ցուրտ եւ սառուցեալ երկիրներու վրայ : Այս երկու պետութիւններն իրարմէ կը բաժնեն Պարսկաստան եւ Աֆղանստան, որք, կրնանք ըսել, կը նմանին երկու սաւերու որոց վրայ կը բաղխին այդ երկու փառասիրութեանց հարուածներն : Եւ արգարեւ հո՛ն է որ կը կայանայ խընդիրն այս պահուս . երկու պետութիւններէն այն որ դերիշխանութիւն ձեռք ձգէ այդ երկիրներու մէջ, մասամբ տապալած պիտի լինի զիւր հակառակորդ : Երկուքն եւս լաւ գիտեն զայս, սակայն այլապէս կը գործեն միեւնոյն նպատակին հասնելու համար : Անգլիա կը նկատի երկիւզ ազդել եւ իւր գործը կը կատարէ հրացանի հարուածներով : Ռուսիա կ'ուզէ ինքիւնքը սիրընել, այլ իւր համակր անաց ետին գողցես կը նշմարուին թնդանօթի բերաններ եւ թաւեայ ծածկոյթին ներքեւ կ'զգաս ճիւրաններ՝ պատառելու պատրաստ :

Քաղցր եւ սպառնական լինելու այս եղանակը նշանաւոր է անաւանդ ուսմական աշխարհավարութեան մէջ ի Պարսկաստան եւ յԱֆղանստան, վասն զի այս երկու երկիրներու աշխարհագրական կացութիւնն իբր ճշմարիտ պատուար մը դարձուցած է զայնս ուսմական փառասիրութեան եւ բըրխտանական փառասիրութեան միջեւ յարեւել :

Ի Պարսկաստան, 1797 էն սկսեալ (վասն զի մի միայն Բաճարներու իշխանութեան

ժամանակ անցած դէպքերու վրայ կ'ուզենք խօսիլ այժմ) Ռուսիա՝ հաւատարիմ իւր ամանդութեանց, իւր աշխարհակալութիւնները կը բազմապատկէր Կասպից ծովու եղերքները : Պապա-Խան արքայական դահն ելնելով Ֆէթհ-Ալի-Շահ անուամբ, ուղեց ընդդիմանալ հիւսիսային Պետութեան գըրաւմանց : Յայնժամ Բեդրսպուրկի դահճին կողմէ Պարսիկ կառավարութեան տրուած բաղատորութիւնը անբաւական գոյով, պատերազմ ծագեցաւ : 1805 ի ճակատամարտն ազետաւոր եղաւ իրանեան բանակին համար : Ֆէթհ-Ալի-Շահ համոզուելով թէ անհնար էր իրեն մարտնչիլ Ռուսիոյ դէմ, եւ միւս կողմէ անսալով Նաբոլէոն Առաջնոյն՝ որ կ'ուզէր Պարսկաստանէն անցնելով երթալ դրաւել անգլիական ստացուածներն ի Հնդկաստան՝ Ֆրանսայի օժանդակութիւնը խնդրեց :

Պ. Պ. Րէմիէօ եւ Ժօպէր յաջորդաբար Ֆէթհ-Ալի-Շահին քով զրկուեցան Ֆրանսայի կողմէ : Առաջինը մեռաւ ի Թէհրան, 1805 ին, իսկ երկրորդն հասաւ 1806 յուլիս 5ին, վտանգաւոր ուղեւորութիւն մը կատարելէ յետոյ Սուլթանիէի կողմն, ուր Շահն հաստատած էր զիւր բանակետդ : Քիչ վերջը, Կարտան զօրավարն ալ զրկուեցաւ ի Պարսկաստան, դեսպանական պաշտօնով : Այս դիւանագէտ անհուն ծառայութիւններ մատուց Ֆէթհ-Ալի-Շահին, եւ Թիւրքի խաղաղութենէն յետոյ, մինչեւ իսկ խոստացաւ նմա թէ Նաբոլէոն պիտի ստիպէր զԱղեքսանդր կայսրն՝ Պարսկաստանի վերադարձնել Ռուսիոյ դրաւած երկիրներն :

Այդ թուականին էր որ Անգլիա՝ ուշադրութիւն դարձնելով այն ազդեցութեան վրայ զոր Ռուսիա եւ Ֆրանսա կը բանեցընէին Թէհրանի արքունեաց մէջ, Շահին քով զրկեց զՍըր Ջոն Մէլքըմ որ Հնդկական Ընկերութեան կողմէ պաշտօն ունէր Անգլիոյ շահերը պաշտպանել պարսիկ կառավարութեան քով : Քիչ վերջը Սըր Հարֆորդ Ջոնս Պրայճս՝ Լոնտրայի դահճին կողմէ դեսպան զրկուելով Ֆէթհ-Ալի-Շահին քով, յաջողեցաւ կասեցունել Կարտան զօրավարին բանակցութիւնները, խոստանալով որ, եթէ Ֆրանսայի եւ Պարսկաստանի յարաբերութիւնը խզուէին, օրական 1000 Լիւսն վճարել տար ցորչափ տեւէր պատերազմն :

զոր Թրանսպալանց կայսրը կը մզէր Եւրոպիոյ դէմ: Շահն ընդունեց այս պայմաններ եւ Կարտան զօրավարը մեկնեցաւ Պարսկաստանի մայրաքաղաքէն: Այն ժամանակներն էր որ, 1811 ին, Սըր Հարֆորդ ճոնս Պըրայճսի յաջորդեց ի Թէհրան Սըր Կօր Ուզըլէյ: Այս նոր դեսպան, իւր նախորդին պաշտօնը շարունակելու համար, հրահանգ ստացած էր Պարսկական բանակին ռազմագիտութիւնն ուսուցանել անգլիական դրութեամբ եւ Շահին խօստանալ որ, եթէ Ռուսիոյ դէմ պատերազմ ծագի, մեծաքանակ հարկ տայ եւ քսան եւ հինգ թնդանօթ:

Այդ թուականէն ի վեր աւելի մոտեմական յարաբերութիւններ հաստատուեցան ընդ մէջ Պարսկաստանի եւ Սնդլիոյ, եւ Հնդկական Ընկերութիւնն ոչինչ խնայեց անոնց պահպանման համար: Առատօրէն կը վարձատրէր անգլիացի զործակաւորներն եւ բացէն մեծաքանակ դումարներ կուտար անոնց: Հնդկական Ընկերութեան շնորհիւ, բրիտանական զործակալաց վայելած այս փայլուն կացութիւնը կը ներէր անոնց առատ պարգեւներ տալ Պարսիկ իշխանաց եւ ողորմութիւն բաշխել ազգատաց, եւ այս յոյժ լաւ ներգործութիւնն ըրաւ Պարսից վրայ: Անոնց համար անգլիական ազգէն աշխարհի ամենէն հզօր եւ ամենէն առատաճեռն ազգէն էր: Վերջապէս, Սնդլիա այնքան լաւ կարգադրեց զործերն եւ այնքան կատարելապէս չահեցաւ Պարսից վրատահութիւնն, որ ամենակարեւոր խնդրոց վրայ իրմէ խորհուրդ կը հարցուէր եւ Պարսից Շահին ու Բեդրսպուրիի կառավարութեան միջեւ ծագած վէճերու միջնորդ կը կանգնէր ինքն: Այսպէս ահա, այս երկու պետութեանց միջեւ կնքեալ խաղաղութեան դաշնագիրն որ ստորագրուեցաւ ի Կիւլիստան 1813 ին, պատրաստուած էր Սըր Կօր Ուզըլէյի բանակցութեանց շնորհիւ:

Կիւլիստանի դաշնագրէն յետոյ, սահմանագլխոյ դժման համար երկու կողմանց ձեռամբ կարգեալ պատուիրակը չկրցան համաձայնիլ: Վերջապէս Ռուսը, տեսնելով որ իւրանագլխակիան ճանքով չպիտի կրնային Կորդեան հանգոյցը լուծել, լաւագոյն սեպեցին թուրով կտրել զայն: Այսպէս տիրապետեցին խնդրոյ առարկայ եղող ամ-

բողջ հողին որ կը տարածուի դէպի Կէօք-Չայ լճին հիւսիսային եւ արեւմտեան-հիւսիսային կողմն եւ կը գոցէ Կէնճէի ճանքան ուստից իւրերն էր Պարսից Կիւրճիստան մտնել եւ ուստից կրնային նաեւ դիւրաւ անցնել Ռուսը, Երեւանայ նահանգն երթալու համար:

1826 ին, Ռուսիա՝ Մէնչիքով իշխանը զրկեց վէճին վերջ մը տալու համար: Այս դեսպան ամբողջ ազգին ատելութիւնն ու զայրոյթը գրգռելով իւր վրայ, հարկադրեցաւ յուլիս 26 ին հեռանալ Սուլթանիէի բանակէտղէն: Պատերազմը վերստին հրատարակուած էր:

Պարսից քանի մը յաջող հարուածներէն յետոյ, Ռուսը վճռական յաղթանակներ տարին ի Շամխար, Թիֆլիզի մօտ (2 սեպտեմբեր 1826) ի Կէնճէ (28 սեպտեմբեր) եւ յԱպաս-Ապատ ու 1827 հոկտեմբերին Գաւրէժ մոտան: Այդ քաղաքին մէջ, մոքերն այնքան լաւ պատրաստած էին կանխաւ, որ փոխանակ ժողովրդեան ցաւման բաղխելու, մինչեւ մէկ աստիճան գոհունակութեամբ ընդունուեցան: Մինչեւ իսկ կրօնականք եւ բնակչաց երեւելիք ընդ առաջ ելան զանոնք պատուով ընդունելու համար: Սկսուած բանակցութիւնք ելքի մը չյանգելով Ռուսը մինչեւ Սրաշպիլ յառաջացան եւ սպառնացան Թէհրանն առնուլ: Թիւրքմէն-Չայ գիւղը դեսպանաց միացման իւր կեդրոնավայր որոշուեցաւ եւ Ապաս Միրզա Խան փետր. 22ին ստորագրեց Թիւրքմէն-Չայի կոչուած դաշնագիրն որոյ աւասիկ մէկ քանի գլխաւոր տրամադրութիւններն:

Յօդ. Բ. Կիւլիստանի դաշնագիրն յետս առնուած է եւ ներկայս անոր տեղ կընքուած:

Յօդ. Գ. Պարսկաստան Ռուսիոյ կը թողու Երեւանայ Խանութեանը, եւ Նախիջեւանի Խանութեանը:

Յօդ. Դ. Պարսկաստան Ռուսիոյ պիտի հատուցանէ ութսուն մի իսն բուքլի տուգանք մը (1):

Յօդ. Ե. Ռուսը պիտի կրնան ազատօրէն նաւարկել ամբողջ Կասպից ծովուն մէջ եւ

(1) Խրիմու պատերազմին ժամանակ, Ռուսիա Պարսկաստանի շնորհեց այդ տուգանաց հաշուէն անվճար քնացած մեծաքանակ գումար մը:

իրենք միայն պիտի կտրենան սպառազէն նաւեր ունենալ հոն :

Այս գաղնադրի ստորագրուելէն քանի մ'ամիս յետոյ, Կրիպոյէտոֆ իշխանը Բեդ-րսպուրիի կառավարութեան կողմէ Պարսկաստանի գրկուեցաւ, շնորհաւորելու համար զՇահն խաղաղութեան յաջողապէս կնքման համար : Այս դիւանագէտի պաշտօնը դառն լիաժառանգ մ'ունեցաւ սակայն : Պ. Կրիպոյէտոֆ իւր ձախորդ ընթացքով եւ յաւակնութիւններով այնքան դրգուեց Պարսից ազգային զգացումն, որ Թէհրանի ժողովուրդը պաշարեց դեսպանին տունն եւ մէջը դանուակներն ամենքն ալ թրէ անցուց, բաց ի դեսպանական կցորդէ մը որ ամբարանոցի մը մէջ պահոււնեցաւ եւ երկու խաղախներէ որք ջրամբարի մը մէջ նետուեցան :

Պարսիկ կառավարութիւնը պատերազմի մեծ պատրաստութիւններ տեսաւ եւ Անգլիայի՝ որք միշտ ճարտար են Շահին եւ Ռուսիոյ միջեւ դժտութիւն սերմանելու յօգուտ Հնդկական Բնկերութեան, զէնք եւ ռազմավարութեւն կը մատակարարէին : Մինչեւ իսկ Հարթ անուն անգլիացի մը յանձն կ'առնուր վեց հազար հոգի ղինել եւ անոնց ծախքն հոգալ : Սակայն Ռուսաց տարած յաղթանակները մարեցին այս զինուորական եռանդը :

Ֆէթհ-Ալի-Շահ մեռաւ ի Սպահան, 1854 ին եւ յաջորդեց նմա Մահմուտ-Շահ, որդի Ապաս Միրզայի : Այս վեհապետին իշխանութեան ներքեւ, Ռուսը փոխեցին իրենց աշխարհավարութիւնն եւ թողլով սպառնական ընթացքը, քաղցրութեամբ սկսան վարուիլ : 1857 ին էր որ յուզուեցաւ հռչակաւոր խնդիրն Հերաթի՝ անգլիական Հնդկաստանի այդ կարծեցեալ բանալին : Ռուսը կ'ուզէին ըստ հաճոյս եւ ի պատեհ ժամու գործածել զայն, իսկ Անգլիացիք կ'ուզէին ձեռքէ չհանել զայն որպէս զի կարենային դէմ դնել Ռուսաց արշաւանքին, որ օր առօր կ'ընդարձակուէր ի Կեդրոնական Ասիա : Այդ կէտին վրայ էր որ կը բաղկէին, իբր ի վերայ պղնձի, ռուսական աղբեցութեան եւ անգլիական աղբեցութեան հարուածներն, որք նոյն իսկ Թէհրանի մէջ եւ ճակատ առ ճակատ իրա-

րու ձեռքէ յափշտակել կ'ուզէին առաւելալը ու թիւնն :

Հէրաթի իշխանը չուզելով ձանձնալ Շահին վեհապետական իրաւունքն, այս վերջինն որոշեց անձամբ երթալ պատժել իւր հպատակին ասպտամբութիւնը : Ռուսական լիազօր պատուիրակ Պ. Սիմոնիչ ոյժ կուտար այս խորհրդին իրագործման, մինչ Անգլիական պատուիրակն՝ Պ. Մէք Նէյլ իւր բոլոր զօրութեամբ կը ղիմադրէր : Շահն որ կաթուածէ կը տառապէր, իւր ցասման առաջին վայրկեանն անցնելուն, լաւադոյն սեպեց խաղաղիկ ապրիլ իւր պալատան մէջ, բայց իւր նախարարապետը Հաճի Միրզա Ալթասի՝ պատերազմ կ'ուզէր : Հետեւաբար արշաւանքը տեղի ունեցաւ, հակառակ Անգլիոյ բռնն ընդդիմութեան : Մոհամեա Շահ սկսաւ յառաջ քալել 30-35,000 զօրօք որոց մէկ վաշտը կը կազմէին ռուս դասակներ ընդ հրամատարութեամբ Սամուռն խանի որ նոյնպէս ռուս դասակի մէջ՝ Պարսկական արքունեաց մէջ մինչեւ զօրավարի աստիճան բարձրացած : Ռուսիոյ եւ Անգլիոյ լիազօր դեսպանք արքունի բանակին կը հետեւէին, մին Հէրաթի առման մղելով զՊարսիկս, իսկ միւսն համոզելով զանոնք որ հրաժարին այս ձեռնարկէն եւ ետ դառնան : Շահն ուզելով վերջ մը տալ Պ. Մէք Նէյլի տաղտկացուցիչ ընդդիմութեան, որոշեց դեսպանութեան տիրուսով Լոնտոն ղրկել Հիւսէյին խանը որ ձանցուեցաւ ապա Շիրազի կառավարիչ Նիզամ-իւլ-Տէֆէթ անուամբ, որպէս զի թագուհւոյն կառավարութեան բացառեթ թէ որքան արդարացի է Պարսկական արշաւանքն ապրտամբ հարկատուի մը դէմ : Սակայն, կամայն սլատճառաւ որ Անգլիական կառավարութիւնն ուղեց խոյս տալ ո՛ր եւ է բանակցութենէ որ կրնար խանդարել Պ. Մէք Նէյլի հետեւած յատակադիծը, եւ կամայն պատճառաւ որ, ինչպէս կը պատմէ ակահատես վիսոյ մը, Անգլիոյ թագուհւոյն անձնատիրութիւնը վիրաւորեցաւ արաբական Մէլէ+ե կամ Մէլէ+էն տիրուսէն զոր Հիւսէյին խան տուած էր նմա ունկնդրութիւն մը խնդրելու համար մատուցած գրոյն մէջ, Պարսկական դեսպանը չընդունուեցաւ Բրիտանական դահլիճին կողմէ եւ թագուհին մերժեց իւր ներկայութեան ընդունիլ զայն :

Հիւսէյին Խան խելացի մարդ մ'էր : Անգլիական կառավարութեան այս ընթացքէն իւր դեսպանի արժանապատուութիւնը վիրաւորուած նկատելով, հեղնական կերպով մը բողոքեց Մէլէէն բաւին անգլիական մեկնութեան դէմ, յայտարարելով թէ յանհունս կը ցաւէր որ Մեծին Բրիտանիոյ Օգոստափառ Վեհապետուհւոյն սեռը կ'արգելուր զինքն ուրիշ բառ մը գործածել առանց սեռերը շփոթելու, բան մը՝ որուն կարող չէր ինք, եւ կամ փոփոխել արաբական քերականութեան անխախտ կանոններն, ինչ որ իւր ձեռնհասութենէն վեր էր : Այս յայտարարութիւնն ընելէ յետոյ, Հիւսէյին Խան հրաժեշտ առաւ Անգլիացիներէն Փարիզ երթալու համար, ուր Ֆրանսական արքունեաց քով ընդունուեցաւ իբր ղեսպան :

Մինչ այս դէպքէր տեղի կ'ունենային յեւրոպա, Շահը կը պաշարէր զՀէրադ : Իրաւ է թէ, այդ քաղաքի պահպան զօրքն ո'չ այնքան զօրաւոր էր ո'չ այնքան ճարտար Պարսիկ զօրաց զիմադրելու համար, սակայն Անգլիացիք առաջուց հոգ տարած էին զՀէր, ապրնալթերը, պաշար, եւ անգլիացի ամրաւան սպայներ առնուլ ամրոցին մէջ, որով մեծապէս աւելցաւ Անգլիացւոց զօրութիւնն եւ թոյլ տուաւ անոնց որ Պարսից երկու պաշարմանց դէմ դնեն : Մինչ պաշարումը կը շարունակուէր, առանց մեծ յաջողութեան, հակառակ Շահին զօրաց ցոյց տուած քաջութեան եւ հակառակ արիարտութեան ուս զաստիքներու որք կը քաջալերուէին իրենց ներկայութենէ, Պ. Մէք Նէյլ օգուտ քաղելով արաբական լեզուի մասին իւր ունեցած խոր հմտութենէն սկսաւ դիւանադիտական յոյժ հետաքրքրաշարժ թղթակցութիւն մը փոխանակել Իսպահանի Մուշթեհիտին հետ : այս թղթակցութեան մէջ, Բրիտանական ճարտար դեսպանն անընդհատ կ'սպառնար Պարսից՝ Անգլիական զօրք հանել ի Պէտտէր-Պուշիր, եւ թէ Շահը չհաւանէր բառնալ Հէրաթի պաշարումն : Այս թղթակցութիւն սպասուած արդիւնքն յառաջ բերաւ : Մոհամէտ Շահ յոյժ ձանձրանալով իւր Վոնտրայի գետաշինին անյաջողութենէն եւ իրաւամբ երկիւղ զգալով Անգլիոյ սպառնալքներէն, հրամայեց որ պաշարումը վերնայ : Այս պատեարազմ տեսեց երկու տարի :

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԽՆԴՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԽՈՐՀՈՂՆ

Խ Ն Դ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ե'կ, եւ բանամ քեզ զիմ գիրկ.
Քնքուչ է ծոց իմ եւ գիրդ,
Եւ բիւր ժպիտ ունիմ ես.
Թօթափէ սուգդ : Ի՞նչ են կեանք,
Եթէ խինդ եւ ըլբօսանք
Ձը պըսակեն ցանդ ըզմեղ :

Ե'կ, զուարթանայ թող հոգիդ.
Անոյ ծագկամբ գեղափոխի
Ձոր շուրջ ըզբեւ ես սըփուեմ.
Ե'կ, խնկաւետ է անձն իմ,
Ե'կ, փունջերով ողորիմ.
Ալ մի լինիր տխրադէմ :

Վիշտե՞ր ունիս, մոռացիր.
Թող յիշատակք ցան եւ ցիր
Քո կուրծին մէջ մեռանին :
Խաբուած անձը ունիս դու.
Նորոգ անուրջ կենսատու
Տայ քեզ իմ շունչ ջերմագին :

Սիրելիներ՝ կորուսիր,
Ձոր խնդրես դու առաւիր.
Վասն աշնորիկ ես տըխուր.
Բիւրապատիկ հրապոյրներ
Կարէ 'նծայել քեզ իմ սէր,
Եւ մշտադնիս դու ի զուր :

Ե'կ, Տերապիքորն եմ թեթեւ,
Փարինք քեզ հետ թեւ ի թեւ
Եւ սըլանանք հերարձակ.
Մինչեւ ջեռնու մեր արիւն,
Եւ ըզզըլիսիջ ջերմութիւն
Առնէ զմեզ յոյժ համարձակ :

Ե'կ, տօթակէզ է արեւ.
Շունչեր սլանան բոցաթեւ.
Երթանք ի վայրս հովանաւ.
Անդ մաղերէս խընկասիւն
Ձոր չարչարէ զով դեփիւն,
Յօրինեմ քեզ ծածկոյց մութ :

Պուրակաց մէջ, Ե'կ, երթանք,
Ուր թէպէտ եւ լուռ է կեանք,
Այլ որ հոծ են խորհրդով.
Չարմանալի գաղտնիքներ,
Միծաղաժպիտ, ոսկեհեր,
Անդ պատմեմ քեզ անվերջով :

Զրւարթ բառեր ես ունիմ .

Ե՛կ , եղիր ինձ մըտերիմ ,
Եւ ասեմ քեզ այդ բառեր ,
Որք պըտուղ են զգօնութեան ,

Զորս կենսառատ ամարան

Մի ճառագայթն է վառեր :

Ե՛կ , սահման դիր երազոց

Զոր չը վառէ սիրոյ բոց ,

Այլ որ հեղձ են ու նուաղիւտ .

Ե՛կ , քեզ չընչեմ անուրջներ

Համայն հուր , բոց , խանդ ու սէր ,
Բոտորավառ եւ պագչոտ :

Ե՛կ , մանաւանդ հեռանանք

Ուստի ցիր ցան գերեզմանք

Մահուան ցոյց տան մեզ պատկեր .

Դէպի ծաղիկոց , բուրաստան ,

Ուր սէր , կեանք ձեռք ձեռքի տան ,

Դէպ հոն եղիր ինձ ընկեր :

Ե՛կ , Լեթեան ջուրց նըմանի
Իմ առագաստ գեղանի .

Ե՛կ դու հանգիր անդամօր .

Ուրախ լեր տիւ եւ գիշեր ,

Եւ հեշտալի քո ժամեր

Հիւսեն հաճոյք նորանոր :

Զի ես դուստր եմ պերճաշուք

Իմաստութեան , Էարտասուք

Պալատէս են աքսորեալ .

Տօնական են իմ օրեր ,

Եւ ժամք , վայրկեանք լուսահեր

Թըռնին զրւարթ , անայլայլ :

Ե՛կ , իմ երգեր քեզ երգեմ

Ճաճանջաղգեստ , բոցաղէմ ,

Եւ մարդին քո ոգիք .

Կամ թող հեշտեն ի դայլայլ ,

Մեղմեն քո սիրտն ամբոխեալ

Իմ նըւազներ գեղեցիկ :

Ե՛կ , բազումք են որ ժըպտին .

Տես , հալածէ աղաւնին

Իւր զովողըն հեւ ի հեւ ,

Կշկուին շէշը նըւաղ

Ձէ իւր ողբ , այլ իւր ծիծաղ ,

Երբ ցոլայ լոյսն արեւութեւ :

Այդ բընութեան է ժըպտիւ .

Խաղաղ լըճին մէջ վըճիւտ

Ժըպտին ալեալք վէտ ի վէտ ,

Կոհալք՝ ժըպտիւ ովկիանու ,

Զոր օրինակ իւր առնու

Յաստեղց , ժըպտիւք արեւալէտ :

Խ Ո Ր Հ Ո Ղ Ն

Թո՛ղ զիս , բընաւ չը կարեմ

Լինիլ ուրախ զրւարթաղէմ ,

Զի դառնացան իմ օրեր .

Ո՛չ եւս կարեմ ես ժպտիլ ,

Եւ երազներ ծաղկածիլ

Այլ եւս զիս չեն որորեր :

Շիջաւ ջահ իմ յոյսերուն .

Եւ քայլերով երերուն

Գընամ անյոյս ի մըթան .

Ոչ , ո՛վ էակ խնկարոյր ,

Ո՛չ եւս ունիս հըրապոյր

Սըրախ համար յաւիտեան :

Ո՛չ , ո՛չ , աստեղք ժըպտիւ չեն

Որ երկնից մէջ պաղտաջեն ,

Այլ աչեր են արտասուող .

Նոքա ողբան ցայգն ի բուն ,

Մինչ աստ վայէ հաչէ բուն .

Նոցա արտօսըն է ցօղ :

Ո՛չ , ովկիան չունի ժպտիւ .

Ո՛չ , կըլուն չէ խընդամիտ ,

Եւ հաւսալներ չեն զրւարթ .

Ողբ , հեծիւն է այդ ամեն

Զոր համադոյք մըրմընջեն ,

Մինչ մոռանայ զինքըն մարդ :

Հեծեն հողմունք եւ ողբան

Զունայնութիւն մարդկութեան

Ճակատագրին խաղալիք .

Մըռնչէ ծով լալագին

Ոյր ի յափունս կուտակին

Դառն արտասուաց չիթք , ալիք :

Թո՛ղ զիս , քո ծոց դըրգասուն

Թըւի ինձ դառն հեգնութիւն ,

Անիծապարտ՝ քո ծիծաղ .

Այլոց մատո քո համբոյր .

Մի՛ խորհողին լինիր քոյր .

Նա լալ կարէ միայն , աւա՛ղ :

Թո՛ղ զիս , տըրտում է անձն իմ .

Անցորդ թշուառ , իս անցնիմ

Ընդ այս հովիտ դառնութեան :

Թո՛ղ զիս , էա՛կ նորատի ,

Զի թէ Աստուած իսկ ժըպտի ,

Ես տըրտում եմ յաւիտեան :

ՆՈՐԱՆԷՊ

ՈՐ Ո՞Ւ Ժ Ա Ռ Ա Ն Գ ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ը
(ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷ)

(Եւր. Կոնստանտին Լ. Վերլ)

—Ձեռն հասկնար, ըսաւ : Կ'սպասէի . . .

—Լէտի Սիլվիոնի, բայց Նորին Ազնուութիւնն ինձ յանձնած է այս նամակին մէջ պարունակուած խնդրոյն վրայ ձեզ հետ բանակցիլ :

—Ձեզ ըսելիք մը չունիմ, յարեց խնայաբար, դուրս ելնելու պատրաստուելով : Պարոն Ֆլէն դէմը ելաւ :

—Կանգ առէք ըսաւ, քայլ մ'աւելի չէք կրնար առնուլ, ոտտիկանութեան իմաց տրուած է :

—Ոտտիկանութիւն, գոչեց Շիլթօն, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք :

Որքան ալ ինքզինքը կը բռնէր, ընկերոջս խռովարկիչ նայութեան խիստ յուզեալ լինելը կ'երեւէր իւր դիմաց վերայ :

—Մեր պաշտօնի վերաբերեալ պարտականութիւն մ'ունինք աստ կատարելու . մեք օրինաց մարդիկ ենք, ու դուք գործի . նստինք, կ'աղաչեմ . յուսոնք մէկվմէկու խօսք կը հասկնանք :

Պ. Շիլթօն նստաւ լռութեամբ :

—Գիտէք անշուշտ, ըսաւ Պ. Ֆլէն, թէ դուք զձեզ տարազրութեան պատժոյ դատապարտած էք .

—Ինչպէ՞ս, պուսաց Պ. Շիլթօն, կարմրելով եւ յանկարծ տոբի ելնելով :

—Այո՛, տարազրութեան, կրկնեց անխռով պաղարիւնութեամբ Պ. Ֆլէն, վեց, տասն, կամ տասն եւ հինգ տարի եւ կամ ցկեանս, սակայն չատ հաւանական է որ այս վերջին վճռոյն դատապարտուիք :

—Ի՞նչ արտառոց գաղափարներ ունիք, գոչեց կրքոտ ձայնով մը Պ. Շիլթօն . մինչեւ հիմա ըսածներս պատրաստ եմ ամենայն կերպիւ ապացոյցանելու : Պ. Կոսթօնթ . . .

—Լաւ, լաւ յարեց ընկերս, ո՛ր կողմ ալ դարձնէք, խնդիրն ամենապարզ է : Սպառնալեօք խեղճ կնոջմէ մը ստակ կորցած էք . օրէնքը զայս ոճիր՝ բաց տեղեր դործադրուած աւազակութեան հաւասար կը դատապարտէ : Կրկնամուսնութիւն մը ծած-

կելու համար ստակ ընդունելիդ տնուրանալի ըլլալով, ձեզ կը թողում սորա հետեւանաց վրայ խորհիլ :

Յանդուգն Շիլթօն ոչինչ կարող էր ընդդէմ հանել այս պատճառաբանութեան, բայց եւ այնպէս ինքզինքը կրկին ժողվելով,

—Աղէկ, ըսաւ, թող պատժուիմ, եթէ արժանի եմ : Բայց կոմսուհին հետս պիտի գլորեմ, այն հպարտ կիկնը ամօթահար պիտի մնայ, եւ հիմակուքնէ իմաց կուտամ ձեզ թէ եթէ ինձ դէմ խստիւ վարուիք ու լընութիւնս չի վարձատրէք, կ'երթամ անմիջապէս իմաց տալ ձէք Քինկոթօնի թէ Սիլթօններու հարստութեան ժառանգաւորը միայն ինքն է :

—Եւ ես իմաց կուտամ ձեզ, պատասխանեց Պ. Ֆլէն, որ ասկէ դուրս ելնելուդ ձեզ ոտտիկանութեան յանձնելով յաւիտեանական աքսորի դատապարտել տալու մտադիր եմ : Ապա, ուրեմն հանգարտեցէք ու խօսինք : Զօրաւոր փաստեր ունինք կասկածելու թէ՛ մինչեւ հիմա ըսածներնիդ կոմսուհիէն պանքատմներ . քաջելու համար հնարուած չինձու պատմութիւն մ'են : Աւելի աղէկ չըլլար մեք մեզի համաձայնիք ատեն չկորսուած : Հէ՛, ի՞նչ կ'ըսէք, եթէ բացարձակ խոստովանութեան մը համար 100 անգլիական ոսկի համբէին, անկէ ետքը զձեզ բոլորովին ազատ թողլու պայմանաւ : Շուտով որոշեցէ՛ք, բարեկամաբար կը խրատեմ :

Շիլթօն վարանեցաւ : Շրթունքները կը գողային : Անշուշտ ըսելիք մ'ունէր :

—Ո՛չ, միմոյեց, պահ մը լռելէ յետոյ, բան մը չունիմ խոստովանելիք :

—Ձէ՞ք հաճիր, լաւ ուրեմն, ճակատադիրնիդ թող լրանայ :

Այս կէտի վրայ միջամտութիւնս հարկ համարելով,

—Մտի՛կ ըրէք, ըսի, կը փափաքեմ վերջ մը տալ խնդրոյն : Այս ամբարտաւան առաջարկութեան վրայ խօսիլն անգամ աւելորդ է : Գալով ստակի մասին, այս անարդելի խնդիր գաղտնի պահելու համար ո՞րքան կ'ուզէք :

—Հազար սթէրլին (25,000 ֆրանք) տարին, պատասխանեց, եւ առաջին տարիները կանխիկ վճարելի :

—Պայմաններնուդ պատշաճաւոր լինելն

չեմ կրնար ուրանալ: Ենթադրենք թէ ընդունեցինք, պատրաստ էք ներկայ դաշնագրութիւնս ստորագրել:

—Այո՛, պատասխանեն զայն աչքէ անցունելէ յետոյ, նոյն իսկ Լէտի Սիյթօն այս գործին երեւան չեղնելուն շահախնդիր է:

Դուրս ելայ, եւ քանի մը վայրկեան ետքը վերադարձայ փոխանակագիր մը ի ձեռին:

—Նորին Ազնուութիւնը, ըսի, ձեր պահանջած գումարը հոս պատրաստ չունենալուն, տասներկու օր պայմանաժամաւ ներկայ փոխանակագիրը կուտայ:

Սրիկան քիչ մը մոմալէն յետոյ, դաշնագիրն ստորագրեց, ու փոխանակագիրն առնելով մեկնեցաւ:

—Դժոխքի արժանի է այս մարդը, ըսաւ Պ. Ֆլէն, յուսամ պէտք եղածը ըստ արժանւոյն պիտի տնօրինենք: Փոխանակագիրը կրողին վճարելի չէ անշուշտ:

—Ո՛չ, եւ 12 օրէ միայն ներկայանալի: Այսչափ միջոցի մէջ, ժամանակ ունիք Իսլանտա երթալ ու վերադառնալու: Պէտք է գտնել նախ Քիւնիկհամը եւ կամ Միւլլէնը: Եթէ ասոնք յիշաւի գործակից եղած են իրեն, դիւրաւ պիտի յաջողիք ասոնք մեզ դարձնել, ապացուցանելով թէ Շիլթօնի չարագործութեան օգնելովն են, զանի միայն հարստացնելու ծառայած են:

—Շատ ճշմարիտ է, որ եւ է կերպիւ մեծ յոյս ունիմ արդարութեան երեւան ելնելուն:

Նոյն երեկոյ Պ. Ֆլէն կը մեկնէր ի Տըպլին:

Քանի մը օր ետքը նամակ մը կ'ընդունէի իրմէ, որ հանդարտեցուցիչ չէր: Տապանաքարին վրայ գտնուած թուականը Շիլթօնի ըսածին ձիւղն էր, եւ զայն փորագրող Միւլլէնը, լաւ համբաւի տէր: Ֆլէն դիտարկելու հետ ալ տեսնուած էր, առանց անկէ եւս գոչացուցիչ տեղեկութիւն մ'ստանալու: Սուարթի մէջ Քիւնիկհամի բռնած մահուան արձանագրութենէն ուրիշ չկար, եւ նոյն իսկ Կոսթօնթի յուղարկաւորութեան գահերկցը բաւական ատենէ ի վեր մեռած էր:

Ինչպէս յայտնի է, բոլորովին անյաջող եղաւ մեզ այս առաջին փորձ, եւ կարծես չիթթութիւնս աւելցնելու համար, հազիւ

նամակս լմնեցուցած էի, Պ. ձէքսօն սենեակս մտաւ, բացատրութիւն խնդրել ինչ Շիլթօնի մէկ նամակին վերայ, որով այս վերջինն իմաց կուտար իրեն Սիյթօնի բոլոր կալուածոց իրաւամբ իրեն դառնալը հաստատելով:

Թշուառն Շիլթօն մեզ հետ խորհրդակցելէ յետոյ, դացած աւելի սուղ ծախած էր այս գաղտնիք այն անձին, որ արգարեւ միակ ժառանգորդ էր բոլոր ստացուածոց, եթէ Լէտի Սիյթօնի երկրորդ ամուսնութիւնն անվաւեր համարուէր:

Բայց եւ այնպէս, այս ձեռնարկութեան մէջ յաջողելու յոյսը դեռ բոլորովին կորուսած չըլլալուն, հանդարտօրէն պատասխանեցի Պ. ձէքսօնի թէ յոյժ կը տարակուսէի Շիլթօնի այս գործի մէջ նենգութիւն մը բանեցուցած չըլլալուն, եւ նոյն իսկ, այս տեսակ դաւի մը ձեռնամուխ լինելու փափաք չի յայտնելուս, ժամագիր եղայ Պ. ձէքսօնի հետ չորս օր ետքը Լէտի Սիյթօնի սպարանքն, ուր պէտք եկած բացատրութիւնները կը խոստանայի տալ իրեն, պահանջելով միանգամայն մինչեւ այն ատեն այս գաղտնեաց մեր մէջ մնալը:

Երեք օր անցեր էին առանց Պ. Ֆլէնէ լուր մ'առնելու: Ալ սկսեր էի յուսահատիլ նորա խուզարկութեանց յաջող ելք մ'ունենալուն, երբ դրան առջեւ կառքի մը կենալն իմացայ, եւ ընկերոջս երկու օտարներու հետ տուն մտնելը տեսայ:

—Պարոն Բաթրիք Միւլլէնս եւ Պ. Բէդէր Քիւնիկհամ, ըսաւ ինձ, զուարթ ձայնով մը ուժեղնապէս ձեռքս սեղմելով: Պ. Քիւնիկհամ հոս պիտի մնայ այս գիշեր:

Քիւնիկհամ, որ սգեղ մարդ մ'էր, յաբեց թէ աւելի դո՛հ պիտի ըլլար գիշերը պանդոկի մը մէջ անցնելով:

—Չէ՛, բարեկամս, պատասխանեց Պ. Ֆլէն, ապահով եմ գէշ մտադրութիւն մը չունենալուդ, սակայն քեզ աչքէ ալ կորսնցնել չեմ ուզեր: Վա՛մ հոս պառկելու է եւ կա՛մ մօտակայ պահականոցը:

Քիւնիկհամ այս առաջարկութեան դիմադրելու բոլորովին անկարող, վախու նայուածք մը նետեց ընկերոջս, ու բաշուեցաւ իրեն համար սահմանուած սենեակը, իսկ Միւլլէնս մօտակայ պանդոկը դնաց:

Պ. Ֆլէն ճամբորդութեան հետեւանքէն

բողոքովին դո՛ւ էր : Քիւնիկհամի հետ առջի տեսակցութեան , այս մարդու արտայայտած չիտթութենէն զգացած տպաւորութիւնն ալ տարակոյս չթողում նորա չարագործութեան աջակցութիւնը , վերադարձած էր քարակոյի Միւլլէնսի քով :

—Ո՞վ հրաման տուաւ քեզ մեռեալին արձանագրութիւնը փորագրել , հարցուց անոր :

—Նամակաւ մ'ուղղուած էր ինձ , պատասխանեց Միւլլէնս :

—Այդ նամակը դեռ քո՞վդ է :

—Հաւանական է , քանզի բոլոր թուղթերս պահելու սովորութիւն ունիմ :

Միւլլէնս իր արկղին խորշին մէջէն այս թանկագին նամակը , որն որ 1833 յունիս 22 թուականաւ Լոնտրայի նամակատան դրօշմը կը կրէր , դտաւ ու ինձ յայնձնեց : Ահա ինչ կը պարտաւորէր՝ «Հաճեցէք կանգնել հասարակ ձեւով տապան մը Չարլս Կոսֆօթի գերեզմանին վրայ , որ մեռած է քանի մ'ամիս յառաջ Տըպլինի Սուարթ գիւղին մէջ 32 տարեկան : Պ. Կիոննիւս ի Տըպլին փոխարէնը ձեզ վճարելու հրամանն ստացած է :

Ձեր ծառան

Էդուարդ Շէլլէն»

«Մեր սրիկան , ըսաւ Պ. Ֆլէն , զանց առած էր , ինչպէս կը տեսնէք , Կոսֆօթի մահուան ճշգրիտ թուականը տալ , եւ Միւլլէնս Շիլթօնի նամակին թուականէն զատ ուրիշ մը չէր գիտէր : Այս նամակաւ կըրկին վերադարձայ Քիւնիկհամի քով , որ սպաւնալիքներէ վախճալով , խոստովանեցաւ վերջապէս եղելութիւնը : Աւստի ինչ որ անցած էր Շիլթօն , երկու ամիս յառաջ , Բարեյուսոյ հրուանդանն ըրած ճամբորդութենէ մը դարձին , գործի մը համար Տըպլին երթալուն՝ Սուարթէ անցած ատեն Կոսֆօթի գերեզմանին վրայ փորուած արձանագիրը կարդալով , կանչել տուած եւ հարցուցած էր թէ կը յիշէ՞ր նաւասկտին թաղուած օրը :

—Անտարակոյս , պատասխանեց Քիւնիկհամ , բաց աստի նոյն օրը իմ արձանագրական մատենիս մէջ նշանակուած է : Յոգեց ինձ այն տետրը , ուր Կոսֆօթի թաղման թուականն 1831 դեկտեմբեր 24 է :

—Անկարելի է այդ , պատասխանեց

Շիլթօն , ցուցնելով անոր Միւլլէնսի փորագրած արձանագիրը :

—Միւլլէնսի այդ ակամայ սխալում առջի օրուընէ նշմարած էի , յարեց Քիւնիկհամ , բայց , ըստ իմ կարծեաց , այս եղելութիւն կարեւորութիւն մը չունենալուն , արժան չէր դատած խնդիր յարուցանել : Բայց Շիլթօն , որու այս կեղծ թուականի տեսքը յանկարծ ներշնչած էր իւր գարշելի չահալիտութեան դաղախարն , յաջողեցաւ Քիւնիկհամի թեղագրութիւնը դնել , վճարելով նախ 200 ֆրանքի դումար մը , եւ ապագային համար մեծ խոստումներ :

Այս պատմութենէ ետքը , Ֆլէն ուրախութեամբ լեցուց դաւաթները , զորս յօժարութեամբ պարպեցինք Սիլթօնի կոմսուհւոյն կենաց եւ հետեւեալ աւուր յաղթանակնուս :

Հետեւեալ օրը Սիլթօնի ասպարանաց սըրահը մոնեքնուս , դտանք հոն Պ. Ճէք Քինկսթօն իւր գործակալի հետ , Լէտի Քլարա , հայրն ու քոյրը , որոց յայտնած էր արդէն իւր անձկութեան պատճառը : Սոյն պահուն ուրիշ սենեակ մը կը քաշուէին զաւկներն . խեղճ մայրը վշտագին ակնարկ մը կը ձգէր իւր որդւոյն վրայ , որ թերեւս պիտի կորսնցնէր անունն ու հարստութիւնը : Կոմսուհին Պ. Ֆլէնի զուարթ դէմքը տեսնելուն բողոքովին կերպարանափոխ եղաւ : Ընկերոջմէս աւելի հանդարտ ես էի , որքան ալ իրեն չափ հաճոյք կ'զգայի ո՛չ թէ միայն գեղեցիկ պրին իւր անձկութենէ ազատելուս , հապա առաւել եւս Ճէք Քինկսթօնի , որ ինքզինքն արդար տէր կը կարծէր այն ճոխ սրահին , ամբարտաւան յոյսերն ու հաշիւները տակն ու վրայ ընելուս համար :

—Պ. Շիլթօն ներս կոչուեցաւ : Լէտի Քլարայի պատմածներն ամենայն վստահութեամբ կրկնելէ յետոյ , Քիւնիկհամի եւ Միւլլէնսի վկայագրերը Պ. Ճէքսօնի յանձնեց :

Լէտի Սիլթօն յուսահատաբար մեզ կը նայէր :

—Այս պատմութեան ի՞նչ պիտի պատասխանէք , հարցուց Պ. Ճէքսօն :

—Ամենայնապէս կերպիւ , պատասխանեց Պ. Ֆլէն , զանգակը հնչեցնելով :

Սպասուոր մը ներկայացաւ :

—Ներս կոչեցէք, ըսաւ Պ. Ֆլէն, գրքա-
տան մէջ սպասող երկու անձինքը:

Քանի մը վայրկեան ետքը, Քիւնիկհամ
եւ Միւլլէնս ներս մտան, ոստիկանութեան
երկու գործակալներու հետ: Զարհուրանաց
գոչիւն մը խուսափեցաւ Շիլթօնի չրթուէն-
ներէն:

—Ահա յանցաւորը, ըսաւ Պ. Ֆլէն, ցու-
ցնելով զայն երկու գործակալաց: Զերբա-
կալեցէք զինքը:

Իսկոյն սրահը տակն ու վրայ եղաւ,
գոչմանց, հարցմանց, չիթեալ ձայներու
մէջ, հուկ ուրեմն անգործութիւնն վերստին
տիրելով, Պ. Ֆլէն Շիլթօնի խարդախու-
թեանց ինչպէս երեւան հանել յաջողիւ
պատմեց:

Լէտի Քլարա զգացած ուրախութենէն
այն աստիճան յուզեալ էր, որ պահ մը մա-
րելու չափ եղաւ: Պ. Հաուլէյ սրտանց փառք
կուտար Աստուծոյ, օրիորդ Հաուլէյ վազեց
տղաքը մօրերնուն քով բերել, զորս խեղճ
կինը ամենայն գորովանօք կը համբուրէր:
Պ. Ֆլէն միշտ պնդեց որ ազգատոհմ այրին,
այն երանելի վայրկեանին մէջ, զինքը գրկե-
լով մը համբոյրը դրօշմած էր իւր կուստճակ-
տին վրայ: Անկարելի ինձ հաստատել այս
եղելութիւն. նոյն պահուն բոլոր ուշա-
դրութիւնս Պ. ձեք Քիւնիկհամի ծաղրելի
կացութեամբ գրաւուած էր: Այն աստի-
ճան արժանաւոր կացութիւն մը երազելէ
յետոյ, խեղճ մարդը բոլորովին յուսահա-
տած, չտապաւ մեկնեցաւ իւր գործակա-
լին հետ:

Շիլթօն եօթը տարի տարազրութեան
դատաւարտուելով, բանտը տարուեցաւ:

ՔԱՍՎԻԷ ՄԱՐՄԻԷ Թարգմ. Լ. ԵԱԶՄԱՃԵԱՆ
(Անդամ Ֆրանսական
Ակադեմիոյ)

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԵՂ Ի ՊՕՇՏԱՆ

Պօհտան եւ Տեհ անունները խիստ շատ
ծանօթ են մեր քաղաքին մէջ, բայց ոչ
նոյնպէս նոցա վիճակն: Երբ մանուկ էինք
կը տեսնէինք մեր փողոցներու մէջ Տըհեցի
խեղճ գաղթականներ, որք ողորմելի աղ-

քատութեան ամեն երեւոյթներով մուրաց-
կանութեամբ կ'զբաղէին, ծեր, տղայ, այր,
կին, երիտասարդ եւ կուսան: Հայերէն
չգիտէին, բայց եթէ խեցքեկ հնչումներով
արտասանել միայն Քրիստոս, Լասաւորէլ,
Նարեկացի, Ժամ, պարարտ, Աստուածածին, եւ.
զիտէին նաեւ երեսներն խաւարէլ, ոչ չիտակ
սակայն: Տարօրինակ կը թուէր մեզ տես-
նել իսպառ քրդական տարազով, լեզուով
եւ ձեւով հայեր. շատեր չէին հաւատար
խոյնոցա հայ լինելուն. բայց աշխարհի վը-
րայ դեռ ոչ մէկ ազգ իւր ազգութիւնը
ծածկելով հայ ձեւանալու հրապոյր կրնայ
ունենալ դժբաղդաբար: Թաղեայ սրածայր
մեծ գլակ, որ կը ծածկուէր հարիւրաւոր
խաւաններով. դունաւոր եւ լայնկէկ շաւի-
մը, որ տարատի նախատիպարը կրնայ հա-
մարուիլ. շապիկներու խիստ լայն ու ցգե-
տին տարածեալ երկայն թեղանիք որ կը ծա-
ռայէր նոցա երես սրբիչի եւ թաշկինակի
տեղ միանգամայն. ասուեայ կարճկէկ կա-
պայ մը որ քեպուիկ անունով հոչակուած
է. ահա դոքա էին նոցա արական տարազը.
Դժուարագոյն եւս է նկարագրել նոցա կա-
նանց զգեստները: Երկու սեռն միանգա-
մայն կը հագնէր կօշիկ, ոյր ներքանը ծած-
կուած էր սրածայր երկաթեայ բեւեռնե-
րով, թերեւս վաղադոյն տիպ արդի կօշկաց:

Որովհետեւ գաղթական էին, բնակա-
նաբար շունչէին ո'չ տուն, ո'չ օթեւան, ո'չ
կարասիք եւ ո'չ ուտելիք: Փոքր տղայները
չալկելով եւ մնացեալքն բոլոր հետիոտն
բալելով կը թափառէին աստ եւ անդ մու-
րացկանութեամբ հոգալու իրենց ուտեստը,
զոր հայերէն չգիտնալուն՝ չգիտի կրնային
գտնել երբեք, եթէ քրդերէնին հետ (որ
իրենց մայրենի լեզուն էր) չխառնէին մերթ
մերթ Քրիստոս, Լասաւորէլ, եւ. բառերը,
որք բիւրապատիկ աւելի կ'արժէին քան
քրդախօս հոծ օրհնութիւններն զորս առա-
տապէս կը թափէին ողորմութիւն տուողաց
զլսուն, օրհնութիւններ՝ որք քրդական
բարբառին այլապէս խժդժաբանութեամբ
հեմաքրքրական կ'երեւէին չարածճի տղա-
յոց, ուստի զանոնք ստեպ լսելով զուար-
ճանալու համար չէին խնայեր յաճախ ողոր-
մութիւն տալ անոնց, որ սիրով կը տանէին
ստամբականերուն ծաղր ու ծիծաղին եւ
զուարճութեանց:

Այս թշուառ հայերն Պոհտանի եւ գլխաւորապէս Տեհի բնակիչներ էին, գաղթել պարտաւորուած Պէտէրխան պէշի ըըրդական տիրապետութեան ժամանակի բռնութիւններէն: Եթէ թշուառութիւնը մարմին զգենուէ ու անձնաւորութիւնը դառնալ կարենար, անշուշտ տարբեր կերպարանք չէր կարող ունենալ: Այն ատենէն ի վեր Պոհտան եւ Տեհ կ'երեւէին բոլոր մեր քաղաքացւոց տուն աղէտից եւ թշուառութեան, զոր տեսնել հետաքրքրական էր: Տեհ անուն ա'յնքան խոր տպաւորութիւն թողած է բոլոր Վանեցւոց մտքին վրայ որ տեսած են նորա գաղթականաց խեղճութիւններն, մինչ զի սովորութիւն եղած է անխտիր Տեհէջէ անուանել այն ամեն խեղճ գաղթականներն՝ որ Վանայ հարաւային կողմերէն մերթ ընդ մերթ եկած են Վան, ունենալով յաւէտ կամ նուազ նմանութիւն Տեհեցւոց տարազին ու վիճակին, եւ այդ սովորութիւն կը տիրէ մինչեւ ցարդ:

Թշուառութեանց այդ գաղափարային բնակարանը՝ Տեհն ի Պոհտան, վիճակեցաւ ինձ տեսնել քանի մը շարաթ առաջ: Եւ առաջին տպաւորութիւնս եղաւ առաւելագոյն կսկիծ քան զոր ցայն վայր ունեցած էի Տեհեցւոց վրայ. զի Տեհ բնական այնքան գեղեցիկ ու զուարճալի մի դիրք ունի, ուստից զրկուիլն ինքնին մեծագոյն թշուառութիւն է: Եւ այդ է պատճառ որ հաւառակ այնքան հարստահարութեանց, կեղեքմանց, բռնութեանց, ասպատակութեանց եւ անլուր նեղութեանց, Տեհ տակաւին գաղթած չէ բնակիչի լինելէ, եւ ունի այժմ 220 տուն զուտ հայ բնակիչ, թէպէտ նախապէս 1500 տուն կարծուի լինել: Եւ կը մնայ այդ տեղ հայ տարրն աննրկուն հազարաւոր տարիներէ հետէ զըրկուած ազգակցաց յարաբերութիւններէ, իբր հայ կղզի ի մէջ ըըրդական ովկիանոսի, հեռի եւ մեկուսի ի լեռանցամէջս Պոհտանի: Եւ ո՞րն է Պոհտան: — Կորդուաց կամ Կորճէից աշխարհն, մին ի հնդկտասան նահանգացն Մեծ Հայոց, երկիր յաւէտ բարբառիկ, յաւէտ անառիկ, անտառախիտ, համակ լեռնային, համակ քարալիր— երկիր՝ որ ի սկզբանէ անտի դրեթ է միշտ անծանօթ կամ խուռ ինչ ծանօթ եղած է— ահա

այդ է այժմու Պոհտան: Պոհտան նման այն սակաւաթիւ աշխարհաց, որք միշտ մի եւ նոյն տիպ ու կենցաղ պահած են. կը ներկայանայ դեռ այսօր իսկ գրեթէ ճիշդ այն վիճակին մէջ որ ունէր հազարաւոր տարիներ առաջ: Մակերեւոյթն աստատմբ է մարդկային ոտից դէմ, բացի իւր բնիկներէն, եւ բնիկներն աստատմբ են քաղաքականութեան դէմ, ինչ անուշով որ երեւցեր է նա, ասորեստանական, պարսկական, հռոմէական, թաթարական, սասանեան, արաբական, յունական, օսմանեան, եւ: Միշտ նոյն անկախ կամ կէս անկախ վիճակ, միշտ նոյն կենցաղ, միշտ նոյն կեանք տիրած է եւ կը տիրէ ի Պոհտան խիստ սակաւ տարբերութեամբ: Եւ այս ամենը իւր բնական դրից արդիւնքն է. զի նախնի Կորդուաց աշխարհն երկրագնդիս ամենաընթուարակոյն աշխարհաց մին է, գրեթէ բոլորովին լեռներէ, ձորերէ, կիրճերէ, կապաններէ, դահալէժներէ, անդնդախոր զառթալիներէ, մացառախիտ անտառներէ եւ նմանօրինակ երեւոյթներէ բաղկացեալ: Ո՛չ մեծ քաղաք ունեցեր է, ո՛չ մեծ մասամբ հաստատուն բնակիչ, այլ լեռանց սարաւանդներուն վրայ սուժամեայ բնակող վաշկատուներ միայն՝ սնուցեալ զխաւորապէս ասպատակութեամբ եւ խաշանց արդիւնքով: Եթէ Պոհտան ունենար մի Օսման, ոչինչ պակաս նիւթեր պիտի գտնէր դիւցազներդական քան որ ի Սկովտիա, ուստից աւելի երկար տեւեր է Կորդուաց անգլը—քաղաքական կեանք ու վիճակն: Քսենոփոն իւր Բիւրերով այս աշխարհի բնակչաց համն առաւ մեծագոյն դարձին մէջ. եւ ո՛չ մէկ աշխարհակալ կարող է պարծիլ Պոհտանի սպառնալու նուաճմամբ, զոր համար մեծ ճգունք չեն արժեր ալ, զի չը կրնար միոխարինել լինելիք զոհոգութեանց:

Պոհտանի արտաքին մակերեւոյթը դիւրաւ կը համոզէ տեսնողները թէ ի բաց առեալ բնական յեղաշրջումնքն, արուեստական խիստ սակաւ կերպարանափոխութիւն հաղիւ կրած է, պահելով անբարոյսական դարուց տիպ ու յատկանիւն: Իւր բնակիչներն եղած են եւ են Կորդու կամ Կորդու, որոց ազաւազումն է Կորդու անունը: Եւ իւրօք Կորդուաց աշխարհն բնիկ ժողովրդեան մը օրորանն էր իւր յատուկ լեզուով, սովո-

րութեամբ ու բարքով : Ասոնք փոփոխած կրնան լինիլ իրենց կրօնքը ըստ տիրող ազգաց կրօնից , եւ մահմետականութիւնը վերջին կրօնն է որ առաւել զօրաւոր կերպիւ մտած է իրենց մէջ արարական արշաւանաց ժամանակ : Բայց Կորդուաց աշխարհին մէջ կը գտնուին այժմ նաեւ Լուսաւորչական , Նեստորական ու Սուրիացի քրիստոնէայներ ալ , թէպէտ խիստ քիչ , որք ասիական սոփրութեան համեմատ կը յորջորջուէին իրենց կրօնից անունով Լուսաւորչականներն՝ հայ , Նեստորականներն՝ Ասորի , Սուրիացիներն՝ Փաղղէացի : Բայց ամենքն ալ ունին մի եւ նոյն լեզու , նոյն սովորութիւն , նոյն կենցաղ , նոյն բարք , նոյն տարազ եւ : Ուրեմն աւելի հաւանական չէ՞ թէ ամենքն ալ աղօթային մի եւ նոյն ծագումն ունին , կրօնքով եւ եթ տարբերեալ : Եւ արդէն այդ բոլոր կրօնքներն ալ այլ եւ այլ ժամանակաց մէջ տիրող կամ մրցող եղած են այդ կողմեր եւ մահմետականութիւնն զօրաւորագոյնն լինելով ի վերջոյ Արաբացւոց արտաքին զօրութեան շնորհւէ մեծամասնութիւն ունեցեր է , առանց սակայն խաղաղ ջնջելու հին կրօնքներն , որք ընդունուած կորնային լինիլ բնիկներէն նախապէս : Այս կարծիք այնքան աւելի հաւանական կ'երեւի որքան սերտ նմանութիւն ունին միմեանց հետ Կորդուաց բոլոր բնակիչներն թէպէտ տարբեր կրօնքներ ունենան , եւ այլակրօնքն խիստ քիչ են արդէն . զի հոգեբանօրէն չկրնար ենթադրուիլ այսքան համեմատան առնչութիւն այլասեռ ժողովրդոց մօտաց եւ զգացմանց մէջ , բարուց ու կենաց մէջ ընդհանրապէս , ի բաց առեալ կրօնական տեսակէտ որ երկու համարիւն եղբայրներն անգամ կը տարբերէ իրարմէ , եթէ մի եւ նոյն չէ :

Արդ՝ այս երկրին եւ այս հանգամանաց մէջ է Տեհ . երբեմն գիւղաքաղաք , այժմ գիւղ , կեդրոն համանուն կամ Տրօհի քաջաֆառութեան ընդ ֆլեթսաքիճութեամբ Արդերդու , ուստից 10 ժամ հեռի է ընդ հիւսիս :

Այնքան ժամանակ վանայ մէջ տեսածս Տեհեցիներու հայրենիքը թշուառութեանց բնակարան կարծէի լինել , սակայն երկար շտեղծեց ինձ համալուելու համար թէ նոյն խեղճերու թշուառութիւնն մեծ մասամբ

իրենց դաղթականութեան արդիւնք էր , զի վերջապէս հայրենի հողէն զատուիլ չուզողները բաղդատարար լաւագոյն կեանք մ'ունէին քան զիրենք , այսինքն «նօթի չեալ» լաւագոյն ըսելով ուրիշ բան պէտք չէ հասկընալ աղիէ աւելի :

Տեհեցւոց մեծագոյն նեղութիւնը պատահած է Պէտէրխան պէյի պատերազմաց ու ձերբակալման տարիներն եւ քիչ մ'առաջ ու քիչ մը վերջը : Վերջին ռուսական պատերազմին ժամանակ յիշեալ պէյի որդւոց երկուքը՝ որ ռուսաց դէմ պատերազմելու պատրուակաւ Պօհտան եկած էին կամաւոր զինուոր գրելու , կարճատեւ ապրտամբութիւն մը հանելով՝ գրաւեցին զՏեհ եւ ըրին իրենց կեդրոն : Սակայն օսմանեան զօրքերը շուտով նուաճեցին զանոնք եւ չաբաշար պատժեցին նոցա յարողներն , ընդ որս եւ զՏեհեցիս իբր կուսակից նոցա : Այն ինչ որբալի Տեհեցիները դարաւոր տաելութիւն ունին քրդաց դէմ յօրէ անտի իրենց մեծ դաղթականութեան :

Տեհ կը նստի խիստ նուաղ հակեալ փոքրիկ դաշտատափի մը վրայ չրջապատեալ յամենուստ լեռներէ . — Պօհտան դաշտատափ կը համարուի խիստ մեծ առաւելութիւն . ունի մաքուր ջուր եւ խիստ առողջարար կլիմայ . երբեմն Տեհեցիք անունով միայն գիտեն թէ ձմեռ կ'ըլլայ աշխարհ , այնքան որ հաղուաղէպ է անդ խիստ ձմեռը : Բնակիչներն գրեթէ ընդհանրապէս կ'ապրին շաւղաբոցութեամբ , եւ որ զարմանալին է թ տարեկանէ սկսեալ ոչ մի աղբիկ չկայ որ շաւղ հիւսել չգիտնայ : Կոյտ կոյտ կը նստին 5-6-7 տարեկան փոքրիկ օրիորդներն , եւ մինչ նոցա հասակակիցներն այլ աշխարհներու մէջ կը խաղան միայն , սորա մինչեւ իրիկուն կը մանէին աղեկատ ի ձեռին հիանալի նրբութեամբ շալի մանած եւ թել : Խանդավաղտելի տեսարան էր արդարեւ , մանաւանդ զի կիսամերկ էին խեղճերն : Օտար մը տեսնայնուն կը զարմանային , բայց չէին փախչեր : Եւ սակայն այդքան չարաչար աշխատութեանց փոխարէն Տեհեցիք միշտ նիւթական տաղնապի մէջ են , ըստ որում իրենց շաւղերն շեն ծախուիր , ըստ աւաջնոյն , որոց շահաւոր գընողքն Պօհտանցի քրդերն էին . բայց նոքա այժմ յետին աղքատութեան մէջ լինիւմ են ,

գոր կը վերագրեն իրենց բնիկ պետութեան բարձման, ինչպէս այդ իմաստով յատուկ խաղեր ունէին. ինոցանէ ամենասրտաշարժ ու ողբաձայն մի երգ ըսուող ուղեկիցս երգած ատեն չէր կրնար չհառաչել երբ կ'արտասանէր իբր վերջին նախաբան «Թանգիմաթէ», «Թանգիմաթէ», զի լեռնակներն կը վերագրէին իրենց բոլոր արդի վիճակը, իրենց անկումը, եւայն:

Ինչ տիպ ու կենցաղ որ Տեհեցիք ունէին ի վան, նոյն էր եւ ի Տեհ: Հայերէն չգիտէին ամենեւին, ոչ ալ թուրքերէն, սակաւ բացառութեամբ: Երկու քահանայ ունէին, երկուքն ալ անգէտ հայերէնի եւ թրքերէնի: Նոցա յեկեղեցւոյ կարդացածներն եթէ հայերէն համարուէին — թէպէտ հայաբարբառ Աւետարան, գիրք, ևն էին — ճաբոններէն «սկզբ» հայերէն կրնայ անուանիլ անտարակոյս: Խեղճ Տեհեցիք ցաւ իսկ չէին զգար իրենց հայերէն չգիտնալնուն վրայ, իբր թէ կորուսած չըլլային զայն, այլ քրդերէնն ըլլար իրենց բնիկ լեզուն, եւ այնչափ առաջ կ'երթային, որ կը համարձակէին իբր ընդ կատակ վիճել իսկ ինձ հետ թէ քրդերէնն քաղցրագոյն եւ լաւագոյն է քան զհայերէն: Եթէ գիրքնք հայ կ'անուանեն եւ ոչ ըսուող, մի միակ պատճառ լուսաւորչական քրիստոնէութիւնն է, անոր ալ ոչ հոգին ու սկզբունքն, այլ ծէսն, եւ ծէսն հրաշքներ գործելու է քրդախօս ամեն հայոց մէջ, ոյր մասին յատուկ յօդուածով պիտի խօսինք պատեհ առթիւ: Պահք պահել, պատարագ տեսնել, կոջնակի ձայն լսելով ժամ երթալ, թէպէտ ոչինչ կը հասկընան ընթերցուածներէն, Ծննդեան, Չատկի եւ այլ տօներու օրերը որոշել, ահա Տեհեցւոց եւ նմանեաց քրիստոնէական կրօնքը. կը թողում ասել մկրտուիլ ի ծննդեան եւ քահանայով թաղուիլ ի մահուան:

Բոլոր Պահտանի մէջ իբր 60 տուն հայեր ալ կան, բաց ի Տեհէն ցրուեալ՝ աստ եւ անդ, բոլորն ալ քրդախօս, որք ամենն ալ Տեհի վիճակն ունին, սա տարբերութեամբ որ քահանայ չունին, երբեմն կը մեռնին չը մկրտուած եւ կը թաղուին առանց քահանայի:

ՄԱՐԿՈՍ ՆԱԹԱՆԵԱՆ

Վան, յունիս 27

Ք Ա Ղ Ո Ւ Ա Տ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱՐՈՅ

13-19 ՅՈՒԼԻՍ 1885

Ա Ր Տ Ա Ք Ի Ն

Վերջոյ չիւկոյի գրական կտակն հրատարակեցաւ: Մեծանուն քերթողին անտիպ գործերն ի լոյս ածելու պաշտօնն յանձնուած է Պարոնայց ԲՕԼ Մէօրիս, Օկիւսդ Վաքըրի եւ Էրնէսդ Էրֆէվը: Հիւկօ երեք կարգի կը բաժնէ իւր անտիպ գործեր. 1. Աւարտեալ գործեր. 2. Մասամբ աւարտեալ գործեր, եւ 3. Յիր ուցան հատուածներ, քերթուածներ, գաղափարներ: Նախ առաջին կարգը պիտի հրատարակի. յետոյ, երկրորդ կարգը: Իսկ երրորդ մասը բազմաթիւ հատորներ պիտի կազմէ, որոց Ուլիանոս տիտղոսը կուտայ Հեղինակը, բացատրելով թէ աքսորանաց մէջ գրած էր զանոնք, եւ թէ «Ուլիանոսին կուտայ զոր ինչ Ուլիանոսէն ըստացած էր»: Այս գործոց հրատարակութենէն իւր երեք կտակակատարաց շահու բաժին մը կը հանէ Հանգուցեալը. բայց նոքա, երախտագիտութեամբ ընդունելով հանդերձ կտակակատարի պաշտօնը, կը մերժեն շահու բաժինը, զայն յատկացնելով իւր անուան կանգնելի յիշատակարանին: — Կտակին թուականն է 1875 թ. Եպոս. 23:

— Կրանդ գորավարին մահն ընդհանուր սուգ պատճառեց Միացեալ Նահանգաց մէջ: Գլխիվէնտ Նախագահը, թէեւ Ռամկավարական, Հանրապետականաց նշանաւոր գորավարին եւ նախկին Նախագահին մահն յատուկ Յայտարարութեամբ մը ծանուցանելով, մէկ ամսուան սուգ հրամայեց պաշտօնական Մարմնոց: Պաշտօնարանք եւ գործատեղիք փակեցան ի նշան սգոյ: Իւր յուզարկաւորութիւն քաղաքային եւ գինեւորական ամենամեծ պատիւներով պիտի կատարի:

— Ռուս կառավարութեան կարգած յանձնախումբն, ամփոփեան սահմանաց գծման համար, օգոստոսի դէպ ի վերջը պիտի հասնի սահմանաց վրայ, առաջնորդութեամբ Պ. Լեսար մասնագիտին: — Սարաբսի մօտ Ռուսաց ընթացքն, որք իրրեւ ուսական հող կը նկատեն պարսկական երկրին մի մասը,

սաստիկ երկիւղ պատճառած է Թէհրանի մէջ, և խօսք կայ թէ Նասրէտտին Շահն անձամբ Մէշէտ պիտի երթայ, յուսարով թէ իւր ներկայութեամբ վերջ կը տրուի ռուս զօրաց կողմէ պարսկական հողին բռնաբարման։

—Սոֆիայի մէջ աղմկայոյզ շփոթութիւն մը ծագած է Պ. Գարավէլովի նախարարութեան մէկ տնօրինութեան առթիւ, որ պաշտօնանկ ըրած էր պուլլար պետութեան ծառայութեան մէջ գտնուող կարգ մը Մակեդոնացիներ և լուծած էր քանի մը Մակեդոնական ընկերութիւններ, գոհացում տալու համար Սերպ կառավարութեան, որ այդ Մակեդոնացոց յարուցած խռովութիւններէն կը գանգատէր։ Բայց տակաւին Պէլլարատի կառավարութիւնը գոհ չէ, և գանգատ բարձած է աւստրիական կառավարութեան թէ Պուլկարիա կ'ստանջականէ խռովայոյզ Սերպեր և Մակեդոնացիներ։

Ն Ե Ր Ք Ի Ն

Մեծ-Եպարքոս Սայիտ փաշա բոլորովին ապաքինած լինելով իւր հիւանդութենէն չորեքշաբթի Կայս. պալատը դնաց իւր շնորհակալութիւնները մատուցանելու Վեհ. Սուլթանին ցոյց տուած հոգածութեանն համար։

Ն. Բարձրութիւնը Երլորդի պալատէն ելնելով, Բ. Դուռը դնաց եւ նախադահեց Նախարարաց Խորհրդոյ սովորական նստին։

—Ամերիկեան նորընտիր դեսպան Պ. Քօքս հինգշաբթի առաւօտ մայրաքաղաքս հասաւ, աւստրիական Ռ-բանօ շոգենաւով եւ ուղղակի ամերիկեան դեսպանատունը դնաց ի Պէյլիբատէրէ։

—Իարձր. Մեծ-Եպարքոսը բարեհաճեր է, կըսեն անգլ. րաքիրք, Հոպարդ փաշայի հետ խօսակցութեան մը մէջ հաստատել թէ Անգլիայ հետ դաշնակցութիւնն հարկաւոր է Թուրքիոյ, և թէ այսպիսի դաշնակցութեան մը կնքումն այժմ առաւել քան երբեք զիւրին է։

—Գոհութեամբ կը ծանուցանենք թէ Վեհ. Սուլթանը բարեհաճեցաւ երրորդ կարգի Օսմանիէ պատուանշան շնորհել աղբային դրաղէտ Թէրզեան Թովմաս էֆէնտիի՝ որ

բաց ի այլ եւ այլ վարժարանաց մէջ իւր վարած կարեւոր պաշտօններէն, Կայս. Զինուորական Վարժարանի Փրանսերէն լեզուի ուսուցիչն է եւ վերջերս Կրթական նախարարութեան կողմէ պաշտօն ստացած էր ներկայ գտնուիլ թուրք վարժարանաց հարցաքննութեանց եւ տեղեկագիր մը պատրաստել։

—Գատական եւ կրօնական գործոց նախարարութիւնը պաշտօնական գրով մը ծանուցած է Ֆէհէրի Պատրիարքարանին թէ Անտիոքայ նորընտիր Պատրիարք Տ. Կիրասիմոսի պատրիարքական Պէրաթը պիտի յանձնուի այս օրերս։

—Նորահնար գողութիւն մը պատահեցաւ օսմանեան նամակատան մէջ։ Կ. Պոլսէն 150.000 դրուչի նամակադրօյմի ծրար մը Խէլիր կը զրկուի այս օրերս։ Ծրարն հասնելով, կը բացուի նամակատան մէջ եւ կը տեսնուի որ նամակադրօյմը աներեւութացած էին բոլորովին։

—Ֆէհի ալ իւր բաժինն ունեցաւ դիւանագիրտական խնդրոց կարգին մէջ։ Այս խնդիր իւր ծաղումն առած է իւր մէկ տարի առաջ Օտէսայի մէջ պատահած միջադէպէ մը։

Օսմանեան հպատակ մը Օտեսայի դատարանին առջեւ կոչուած էր վկայութիւն մը տալու համար։ Գլուխը ֆէհ գրած էր եւ յայտնի է թէ՛ ըստ արեւելեան սովորութեան՝ պատշաճից հակառակ է ֆէհ գլխէն հանել, նոյն խկ կայսեր մ'առաջ։ Նախագահը կը պահանջէ որ օտմ. հպատակը գլուխը բանայ, այս վերջինը կ'ընդդիմանայ բացատրելով թէ այդ բան յարգանաց պակասութիւն մը կը նշանակէ ի մեզ. դատաւորը կը սնդէ, եւ աղմկայից տեսարանէ մը վերջ, դուրս կը հանուի Օսմանցին։ Այս միջադէպին վրայ, օսմանեան հիւպատոսարանը գոհացում կը պահանջէ Օտէսայի դատական իշխանութենէն, ըստ հրահանգի Բ. Դրան։ Խնդիրն այս կերպով պետական խնդրոյ մը երեւոյթ ստացած լինելով, ռուս կառավարութիւնը Ծերակոյտին կը յանձնէ զայն։

Արդ, ծերակոյտն՝ յետ խորհրդակցութեան, հետեւեալ վճիռն արձակած է այժմ։

Օսմանեան պետական անձինք եւ պաշտօնեայք պարտաւոր չ'պիտի լինին զլուս-

նին բանալ ռուս իշխանութեանց առջեւ — «պաշտօնական պարագայներու» մէջ միայն : Բացի այս պայմանէն, ուրիշ ամեն պարագայից մէջ եւ ի՛նչ ստորիճանի ալ պատկանին, օսմանեան հպատակը պարտին զլլաբաց ներկայանալ ռուս իշխանութեան :

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Ազգային ժողովն իւր երեկի նստին մէջ հետեւեալ կերպիւ կազմեց Երուսաղեմայ պարտուց բարձման հասար որոշեալ Խոհրդարանական Յանձնաժողովն . Տ. Մատթէոս եպիսկ. Իգլիլլեան, Յ. Մէրեճմուլլի էֆ., Յ. Նուրեան էֆ., Մաքսուտ Սեպուհ էֆ., Կ. Սըլվաճեան էֆ., Ս. Մանուկեան էֆ. եւ Հ. Պալլարեան էֆէնտի :

Ժողովն որոշեց նաեւ, առաջարկութեամբ Ա. Պատրիարք Հօր, օրակարգն անցունել Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդիրն որ ձեռք պիտի առնուի անմիջապէս :

— Ազգ. Վարչութեան նորընտիր Քաղաքական Ժողովն հետեւեալ կերպիւ կազմեց իւր դիւանն .

Յ. Նուրեան էֆ. Ա. Ատենապետ
Գ. Նորատունկեան էֆ. Բ. Ատենապետ
Հ. Պալլարեան էֆ. Ա. Ատենապետ
Յ. Պոյաճեան էֆ. Բ. Ատենապետ

— Վերջին թղթաբերով առնուած անգլիական լրագրերէ կ'իմանանք թէ Լոյտ Սալիզբըրի յուսալից եւ համակիր ընդունելութիւն մ'ըրեր է իւր իշխանութեան անցնիլը շնորհաւորող հայազգի անձանց ումանց, որք ուղերձ մը մատուցեր են նոյն առթիւ :

— Եղիպատսի ազգային ժողովը իմացած լինելով թէ նորընտիր Առաջնորդ Գեր. Մամբրէ վարդապետի ընտրութիւնը վաւերացնող կոնգակն Երուսաղեմի⁶ թէ Կ. Պոլսոյ Ա. Պատրիարքէն տրուելու պարագան խնդիր եղած է Կեդր. Վարչութեան խառն ժողովոյ մէջ, հարկ զգացած են միաձայնութեամբ հաստատել այս առթիւ իրենց արդէն տուած որոշումն, որ է առաջնորդական արդի ընտրութիւնը բեկեալ յայտարարել, եթէ անոր վաւերացման կոնգակն Երուսաղեմի Պատրիարքարանէն տըրուի, վասն զի Եղիպատս երկար առեւն է ի վեր թեմ է Կ. Պոլսոյ և յանցելումն ծանր

անպատեհութիւններ և նիւթական ու բարոյական վնասներ տեղի ունեցեր են, երբ եղած է թեմ Երուսաղեմի :

— Կը լսենք թէ Մշեցի հանրաժանութ. Յանութ. Սարկաւազ որ երկու տարիէ ի վեր չլիթայակալ բանտարկուած էր Մշոյ մէջ, այս օրէքս Վան զրկուեր է Վերաքննիչ Ատենի առջեւ դատուելու համար :

— Անցեալ շաբաթ դիշեր փառաւոր յաջողութեամբ տեղի ունեցաւ ի Պէոյիւքտէրէ, Քարաքէհեա Վսեմ. Կարապետ պէյի պարտիլին մէջ, ի նպաստ Ազգանուէր Հայուհեաց ընկերութեան կազմաւորեալ Դաշտային Հանդէսն : Երկու սեռէ ազգայնոց ընտիր բաղմութիւն մը, դեսպանք, դեսպանուհիք, կառավարական բարձրաստիճան տնձինք եւ երեւելի օտարազգիք փութացած էին ներկայ գտնուիլ հանդիսին որ տեւեց մինչեւ առաւօտ, մեծ ոգեւորութեամբ եւ կատարեալ բարեկարգութեամբ :

Մերձաւորագոյն հաշուով մը, եղած հասոյթն՝ 1200 ոսկի կը հաշուի :

— Շաբաթ դիշեր հանդիսին ամենէն ոգեւորեալ միջոցին, չարաշուք լուր մը կուգար տխրութեամբ համակել ամեն սրտեր : Ազգային սեղանաւոր Հաճեան Անտօն էֆէնտիի ամուսինը, Տիկին Իսկուհի, զոհ կ'երթար ցաւալի սպտահարի մը : Տիկին Հաճեան, երեկոյեան ժամ 12ին միջոցներն իւր սենեակ քաշուած, հանդիսին երթալու համար իւր արդուգործը կ'ընէր, երբ իւր շղարչեայ շրջազգեստը կը բռնկի սեղանին վրայ դրուած ալքօլաւոր կանթեղէն, որ դիպուածաւ շրջած էր : Տիկին Հաճեան յանկարծ ինքզինք բոցերու մէջ տեսնելով, կը շիթի եւ նախ կը ձգնի ինքնին մօրել բոցերն . այլ շղարչը դիւրաւառ լինելով, բոցերը կը շրջապատեն զինքն . կ'ուզէ օգնութիւն կոչել, այլ ձայնը կը լազդուի կուրդին մէջ եւ նուազեալ կ'իյնայ անկողնոյն վրայ : Պէոյիւքտէրէի ծովափին վրայ քանի մը անցորդք քիչ վերջը նշարելով սպտուհաններէն դուրս ելնող մուկն, իմաց կուտան : Իսկոյն յօգնութիւն կը փութան, այլ, աւա՛ղ, չատ ուշ . եւ քանի մը ժամ յետոյ, հակառակ բժշկական ամեն խնամքներու, Տիկինը կ'աւանդէր իւր հոգին քսաներկաւեայ ծաղիկ հասակին մէջ :

ՀՐԴԵՀԻ ԴԵՄ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

NORTH BRITISH AND MERCANTILE
Insurance company
ՆՈՐԹ-Զ ՊՐԻԹԻՇ ԷՆ՝ ՄԷՐԲԸՆԹՈՅԼ

NORTHERN
Assurance company
ՆՕՐԹ-ԶԸՐՆ

Լոնդոնայի և Լոնդոնի մարտիմալ-թեման

Ընկերություն	Սնդու Լիբ.
Արտոնադրողական ընկերություն	3,000,000
Բաժանորդագրեալ ընկերություն	2,500,000
Վճարեալ	625,000
Պահեստի դրամ հրդեհի պատահանությունների դեմ	4,592,235
Կեսանքի պատահանությունների դեմ պահեստի դրամ	3,844,194
	6,058,429
Հրդեհի ծիւղէն հատույթ	4,186,865
1883 տարւոյ	
Կեսանքի ծիւղէն հատույթ	554,307
1883 տարւոյ	
	4,738,172

Լոնդոնայի և Լոնդոնի մարտիմալ-թեման

Ընկերություն	Սնդու Լիբ.
Բաժանորդագրեալ ընկերություն	3,000,000
Վճարեալ	300,000
Պահեստի դրամ հրդեհի պատահանությունների դեմ	844,874
Կեսանքի պատահանությունների դեմ պահեստի դրամ	4,778,300
	2,890,474
Հրդեհի ծիւղէն հատույթ	520,206
1883 տարւոյ	
Կեսանքի ծիւղէն հատույթ	254,572
1883 տարւոյ	
	774,778

Ստորագրեալն իւր բաղադրութիւն յաճախորդաց և քաղաքիս ընդհանուր յարգոյ հասարակութեան կը ծանուցանէ թէ ինքն վերոյիշեալ երկու ընկերութեանց միացեալ գործակատար ընտրուած ըլլալով, այնպիսի դրութեան մը մէջ կը գտնուի, որով հրդեհի դէմ ապահովութեան մեծ գիւրու թիւներ կը մատուցանէ։

Սպասողութեանց Կարգադրութիւնները կը բաղկանան երկու ընկերութեանց մէջ համեմատական բաժանումէ մը, և այսպէս ապահովութեան և գիւրութեան աւելնալովն (Ընկերութիւնս ալ կրնայ աւելի մեծագումար ապահովութիւն բռնողներու ինքզինք ներկայացնել։

Գրեթէ ամեն կարգի վտանգաւոր ապահովութիւնք կրնան ընդունել, ինչպէս Բերայի, Ղալաթիոյ և Պոլսոյ մէջ, նոյնպէս մօտակայ քաղաքները, գիւղերն և գաւառները։

MARITIME Insurance Cie limited of Liverpool Capital Lt. 500,000 ՄԱՐԻԹԱՅՄ

Ծովային մարտիմալ-թեման ընկերություն
Դրամագումար 500,000 Սնդու լիբրա

Կարող եմ աստիճանաբար և առաջատարներու մէջ ի վաճառքներն ու կարասիները խիստ օգտակար պայմաններով ապահովելու իշխանութիւն ստացած է ընկերութեան կողմէ։

Գիններուն և այլոց վրայ տեղեկութիւն ստանալ ուղղութեամբ պէտք է գիտնել Կալաթիա, Քոմիսիոն խանի անկիւնը երկաթե կամուրջին վրայ նայող սենեակին, առ

Կ. Պոլսոյ Ընդհ. Գործակատար յիշեալ Ընկերութեանց
ԳՐԱՆԻԿ Յ. ՍԵՐՈՒՆՅԱՆ

ԳՈՒԻՆ ՍՆԴԼԻԹԱՅՄ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՀԻ ԴԵՄ ՈՐԸԼԻԵՆՍ

Ծովային ապահովագրութիւն - Դիմել առ գործակատարն ընկերութեան, Պ. Ժ. Վ. Ուիթթալ, Եօրկիատիս խան Պահչէ - Գաբու, Պոլիս. կամ Ղալաթիա, Ալեքսիատի խան թիւ 15։

ԺԱՄԱԳՈՐԾ

Գ. Է. ՍԷԼՎԱՃԵԱՆ

244 — ՄԱՀՄՈՒՏ — ՓԱՇՍՅԻ ԳԼՈՒԽ — 244

Փռանալի ամենէ համբաւաւոր գործարաններէ միոյն մէջ խիստ խնամօք պատրաստել տուած է նշանակեալ գընով նմանը ցարդ չտեսնուած 93 սանթիմեդը երկայնութեամբ խիստ ձեւաւոր, զարնող 2 շարաթը մի անգամ լարուող պատի ժամացոյցներ, որք ընդունելութեան որահնեւ, սենեկաց, վարժարանաց և գրասենեկաց վայելուչ և յարմարագոյն են, և որոց երկար տարիներ ամենայն կանոնաւորութեամբ բանին կ'երաշխաւորէ:

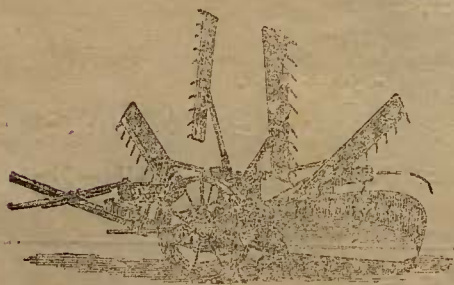
Յիշեալ վաճառատան մէջ կը գտնուին նաեւ խիստ արժան գներով լաւ բանող ընտիր ժամացոյցներ:

Գուառներէ եկած յանձնարարութիւնը փութով և ճշգրութեամբ կը կատարուին:

30 ֆրանք — 142 դրուշ

ԼՈՒՅԹԸՆ ԵՒ ՉԻՍՆԵԼ ՄԹԵՐԱՆՈՅ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵԱՅ

ԳԻՒՐԳՃԻ ԳԱՐՈՒՍԸ, ՂԱԼԱԹԻԱ

«ՕՐԻԱՆ» Մականուանեալ հնձող մեքենայն երկու ձիով կը քաշուի և կը կռէ 300 օխա:

ԳԻՆ՝ 35 ՕՍՄ՝ ՈՍԿԻ Է

Մեքենային կատարելագործութիւնը երաշխաւորեալ է: Գնողըն երբ գոհ չիլինի, կրնայ ետ առնուլ իւր ստակն:

302

1883 ՏՕՐԻՄՅ ՊԱՂ ՍՐԱՅՈՅՅՆ ԵՒ ԸՆԴԱՐՁՈՎ ՕՐԱՅՈՅՅՆ այժմէն պատրաստուելու վրայ լինելով, առեւտրական, արհեստական եւ ուրիշ ծանուցումներ այսօրուքնէ կ'ընդունուին:

Առաջնոյն համար, որ 40,000 օրինակ կը ծախուի, ծանուցմունք պէտք է զրկուին մինչեւ Յունիսի վերջն, եւ երկրորդին համար՝ որ 6000 օրինակ կը ծախուի, մինչեւ Յուլիսի վերջը:

Դիմել առ Գարեգին Էֆ. Պաղտատեան, հրատարակիչ այդ օրացուցից, Պոլիս, Չաքմաքճըլար, 13, Յակոբեան խան:

ՎԱՅՐԿԵՆԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՅՅԵՏՈՄՍԵՐՈՒ

Կը պատրաստուի աղնիւ քարտերու վրայ ամեն ընդուաւ գեղեցիկ գրերով, 100 հատը 10 դուրուշ:

Դիմել առ Գարեգին Էֆ. Պաղտատեան, Չաքմաքճըլար, Յակոբեան խան թիւ 13:

Արտօնատէր

Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵԻԵԼԻ ԼՐԱԳՐՈՅ